A 102850

Hung. h.
30-36p.

ELMÉLKÖDÉS

társodalmi viszonyaink fölött.

Irta

KARCSANYÉKI G.

(Külön lenyomat a „Szegedi Hiradó“ból.)

Ára 20 kr. o. é.

Összes jövedelme a szegedi iparos legény-egyleté.

SZEGED, 1861.

Nyomatott Burger Zsigmondnál.

13,126.
Oct. Szeich.

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001323919

A102850

ELMÉLKÖDÉS

társodalmi viszonyaink fölött.

Irta

KARCSANYÉKI G.

A M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBÓL

(Külön lenyomat a „Szegedi Hiradó“ból.)

Ára 20 kr. o. é.

Összes jövedelme a szegedi iparos legény-egyleté.

SZEGED, 1861.

NYOMATOTT BURGER ZSIGMONDNÁL.

József Attila Tudományegyetem Könyvtár SZEGED
A 102850

Minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész
Róma ledűl s rabigába gőrbed.

Berzsenyi.

Te lássd meg, oh sors szenvedő hazámat,
Vérkönynyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kigyó, féreg egyre támad
És marja, rágja kebelét.
A méreg ég és ömlik mély sebére, — —
— — — — — — —
Sziv, lélek el van vesztegetve rátok. — —

Kölcsey.
(Zrinyi második éneke.)

Spl. 215.008
6002
ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR
Átengedett fölöspéldány

Hogy ez igénytelen gondolatfolyam kilépve egy szerény vidéki lap medréből, mely bölcsőjeül szolgált vala, ezennel tágabb tért keres: vágyának indokát részint magában foglalja, részint a körülményekben leli.

Miért ne használja fel az üdvös szándék minden alkalmas módját a böcsületes törekvésnek, főleg midőn az úgy keze ügyében áll, holott az ellenirány oly ernyedetlen kártékony igyekvésében?

Talán még imez elmélkódésekben rejlő hasonszenvi parányok is felüdíthetnek egy némely kóros érzelmet; talán e villanyszikrácskák is fölébreszthetnek nehány tespedőt.

Nem csekély örömünkre szolgálhatna: ha nálunk az ilyetén eszmék nyilvánítása valóban fölösleges volna.

Igy pedig a mostoha viszonyokhoz képest öntudatos hazafiui kötelességének vélt evvel is tartozni a nemzete boldogulását forrón ohajtó

K. G.

Szeged, 1861. öszhó 15.

Sajtóhibák :

8.	lap.	13.	sor	önmaga *s mások* iránti.		
23.	„	28.	„	átszállni	h. o.	*átszállítni.*
36.	„	7.	„	bölcslési	„ „	*böcslési.*
37.	„	4.	„	iránt	„ „	*iránti.*
—	„	23.	„	lehetük	„ „	*lehetünk.*
—	„	25.	„	ajánlottak	„ „	*ajánlották.*
39.	„	20.	„	aolynnyira	„ „	*olyannyira.*
44.	„	6.	„	közönyössége	„ „	*közönyösség.*
49.	„	4.	„	belató	„ „	*belátó.*
58.	„	17.	„	külmezt	„ „	*külmét.*
63.	„	27.	„	szeretetben	„ „	*szeretetlen.*
66.	„	5.	„	dicsőültekben	h. o.	*dicsőültek szellemében.*
—	„	25.	„	viszontagságain	*át.*	
67.	„	18.	„	azokhoz	h. o.	*azokéhoz.*
71.	„	29.	„	minthogy a	„ „	*aminthogy azt a*
75.	„	12.	„	hathatósabbak	„ „	*hathatósabbal.*
77.	„	27	„	melyet	„ „	*melylyel.*
79.	„	10.	„	egy más	„ „	*egy és más.*
80.	„	19.	„	hogy a	„ „	*hogy.*

Az értelmet kevésbbé zavaró hibák kijavítására kéretnek a szives olvasók. A helyesirásban mutatkozó némi következetlenséget menti a lapban megjelenés.

Nemzeti létünk sarkalatos föltételei.

I.

Mit mível Európa a jelen válságos körülmények közt? Mikép bontakoznak a kormányok több fortélylyal, mint tapintattal szövött bonyodalmaikból? Mikép fejteköznek ki a nemzetek a jelen kétes helyzet viszonyaiból? Mennyiben fogják a fejlemények kielégíthetni sürgetve követölt igényeiket s t. e.? E kérdések foglalkodtatják jelenben az állami ügyekre figyelő elméket, mondhatni általán az értelmi képességeket. Hazánk központjára pedig milliók szegzik figyelmöket, hogy nemzetünk összpontosult akaratának nyilvánulatából láthassák: mily lendület keletközik majd onnét legközelebb a birodalmi állapotokra s az avval kapcsolatos viszonyú ügyekre?

Ki ne tartaná természetösnek, hogy az ily terhes körülmények vajudását minden szemes értelmiség örfigyelettel kiséri, főleg hazánkban, hol az alkotmányos szellem különben is mindig éber volt a világmozgalmak s kivált a honi törvényhozás tényködése iránt? — Mi őszinte örömmel szemléljük népünkben ez érdeköltséget, s nem titkolhat-

juk el a vigasztaló érzetet ama jelenségek nyomán, melyek nagy részben sok más fajnál jó fejjel nagyobbnak láttatják nemzetünket a politikai érettség tekintetében; mint ezt imént a képviseleti választásokban többnyire eléggé igazolta azon kiskorúsághoz mérten, melyet az alkotmányosság ujoncai a szomszéd tartományokban oly szembeszökő ellentétben tanúsitának.

Ámde az alkotmányos életben a jogok helyes gyakorlása mellett még különösen a kötelességek pontos teljesitése is igen figyelembe veendő kellék, annyira, hogy e nélkül amaz minden jelentőségét elveszti. — Ha tehát némi dicséretül szolgál már a jogok fölötti örködés, az csak az azoknak váltságaért járó kötelességek szentül teljesitésével nyeri igazi érdemét.

A „semmit rólunk nélkülünk“ intéző törvényhozás, mely mintegy szemünk láttára sarjasztja föl a törvényeket s mintegy a szabályozandók szellemébül növeszti azokat, szükségössé teszi, hogy azok alakulta alatt már érzelmeink is alkalmasokká képződjenek azoknak önkénytes és szíves elfogadására s majdan, ha szentesítvék, szentül teljesitésére; mert hisz eléggé indokolt alapon keletköznek.

Vajjon az alkotmányosság szellemével összeférne-e, hogy csupán tétlen andalgásban merengve lessük a nemzeti jövőre oly elhatározó befolyású mozzanatokat, hogy mintegy kényelmesen s keresztbe vetött kezekkel bámészkodva várjuk a kész eredményt, melyet majd a sors és tényezőink tálaljanak elénk?

Hogy a tétlen merengéstől e tolongva sürgel-

mes korszakban mily kevés áldás várható : a felöl böven meggyőződheténk napjainkban. Hivalkodó katlantámogatóknak legfölebb fölpanaszolt falatok dobatnak; holott az illetékös jutalom még jogosan kiérdemölve is alig jut ki. Valamint a nemzeti monda szerint egykoron a szükérzelmü húsvágók a szilaj bikát elfogott Toldi Miklósnak (l. Arany J. Toldi IX. 12.) hála fejében silány alamizsnát vetnek s a nyers májfalattal kielégítve vélvén küldik öt odább állni „anyja keservébe“ : ugy látjuk gyakran díját „száz meg száz életnek, hogy a megmentőnek koldúsfillért löknek.“

Ha tehát, mint közmondásunk tanít, még a jó tettért sem igen sok jó várható e gyarló életben: mire számítson a renyhe álmodozás?

Az élettudomány első s legsarkalatosabb cikke: munkás kezekkel, fáradalmakban lankadatlan elmével kérdd s keresd az ég áldását! Ősrégi hit vallja, hogy az égbeliek csak munka utján adják böcsös adományaikat és csak izzasztó fáradsággal juttatnak az erényhöz s ez által boldogulásra.

Avvagy mi is az sajátlag, ami után szivünk eped, amit most nemzetünk összpontosult eszétöl várunk? Nem-e a nemzeti élet biztositása? — Már pedig ennek legfőbb föltétele az igazi életrevalóság.

„Egy ezredévi szenvedés kér éltet...“ szabad legyen hozzá gondolnunk a cselekvést is; mert a hosszú szenvedés halálra sinlődéssé is válhatott volna.

Ifjudad vágyaink az élet nemesb örömei után lelkendöznek. „Neked élni kell ob hon s örökre, mint tavasz virulni.“ Igy zeng keblünk sohaja ih-

lett költőnk szavaival. S gyászolva ünnepelt bölcsünk biztatása nyomán: édes Magyarhonunkat lenni ohajtjuk s reméljük, megifjultan eszményi dicsőülésben, mint még nem vala.

És miért is ne esdekölhetne szívünk valahára derültebb napokat annyi komor ború után? Miért ne vágyódjék e mulandóság légkörében olyasmi után, mit halandóknak a kegyes égtől reményleniök szabad? Hiszen annyi förgetegös évszázad folytán alig tünt még föl multunkban egy-két veröfényes évtized, mely nemzetünk igazi virágzását mutatná, — mint az boldogabb nemzetek történelmében lelhető!

Alig indulhata teljesebb fejlődésnek a nemzetünk lelkébe oltott sok szép tehetség, hogy e vagy ama részben kedvezőtlen hatások már zsengéjében ne hervasztották volna. — Teljes nyilvánulását még mindeddig nem látathatá. Pedig érzé és érzi maig, hogy az emberiség közcsaládjában módja volna tökélyesebb alakban mutatkoznia.

E reményének és vágyának jogos alapját ohajtanók mi szünetlenül szilárditani. Férfias tények szakadatlan láncolata által mindenkép igazoltnak ohajtanók jóra- s nagyra termöttségünket úgy, hogy azt a legszigorúbb birálat se vonhassa kétségbe.

Ifju remények hogyan is fakadhatnának korhadt keblekből, hacsak hagymázos álom tarka képzeletei nem ámítják?

Mi azon jó hiszemmel szeretjük magunkat vigasztalni, hogy a széltében nyiladozó vágyak szi-

vós természetünknek még el nem ernyedt eröiből forrásoznak, tettekre, kitartó munkásságra képes tehetségeinkből sarjadoznak. Innét meritjük biztatásaink indokait. A nemzeti ohajtások lelkendözésének oly bö tapasztalata ösztönöz föleg arra, hogy e vágyaink célját és igazi eszközeit anynyiszor emlegetjük, és pedig a lehető elfogulatlansággal; mert csak az öszinte vizsgálódás leplezetlen eredményével vélünk hü szolgálatot tehetni nemzeti haladásunk törekvéseinek. — Annál inkább kötelességünknek érezzük pedig az öszinte nyilatkozást: minél fájdalmasabban esik nagyánt látnunk, miképp az önző célzatok az ámitó hizelgésnek minden varázsszereivel igézgetik a kábulásba könnyen szédíthető érzelmeket.

Azonban távol a politikai párt-feleközetek versengéseitől célzataink — a vidéki közlöny tüzetösebb föladatához illöleg — fökép a társadalmi közérdekekre irányulnak, és csak a mindenütt s mindenkor igazakul tartandó elveket kivánjuk alkalmazni jelen viszonyainkra, hogy a közreható üdvös cselekvésnek kézügyben álló módjaira lehetöleg figyeltessünk.

Vajha jó szándékunk aránylagos rokonérzettel találkozhatnék!

II.

Minden ép itéletü elmének komoly meggyözödése az, hogy létének legszilárdabb alapját föleg

erkölcsi értéke teszi, és hogy a szellemi erőnek mennyisége és minősége azon tőke, melyre egyesek szintúgy, mint községek legbiztosabban támaszkodhatnak. De ez egyszersmind azon mérték is, melylyel érvényük mérfoka meghatározható.

Gondolkodjunk kissé ezen alapon.

Ha az emberi életet föladatához mérten vizsgáljuk: annak nemcsak akárhogy tengődését nem tekinthetjük igazi létezésnek; hanem még némi egyoldalú fejlődését s félszeg törekvését sem igen nevezhetjük rendöltetésszerü életfolyamnak. — Az emberi élet fogalmát célszerü cselekvésben látjuk csak igazán valósulni. A valódi tevékönység pedig mindazon tehetségeknek s erőknek, melyekkel a kegyes Alkotó lényünket megáldotta, hathatós és épen a kitüzött célra törekvő folytonos munkásságában áll.

Ennélfogva minden tespedés = szünetelése a valódi érteményben vett életnek; mert csak annyiban élünk, a mennyiben életjelt tanúsítunk vagyis munkálunk.

Miért mondjuk a szélhüdt tagról, hogy elhalt, nincs benne élet? Mert nem tanusítja a benne lenni kellő erőnek nyilatkozását; habár életszint láttatna is: alélt zsibbadtsága nem mondható életnek.

Az emberi testnek minden izma, minden idegszála külön munkásságra van rendöltetve. Általok hajtatik végre ama nem csekély jelentékü müködés, mely mindenkinek osztályrészül jutott. Az érzés, gondolkodás, vágyódás, akarás, és a lélek ezerféle küzdelme, cselekvése és szenvedése, mint tudjuk,

idegrendszerünk megszámlálhatlan ágazatait veszi igénybe; és az egyéni életerő hatékonysága a legparányibb alkotelemeknek ép cselekvékönysége s egységös összemüködése által nyeri sokban célszerű eredményeit.

De mily csekély ártalom gátolhatja olykor a szervezet rendös müködését! Egy kis meghülés halálos betegséget okozhat, alig észrevehető pörsenet veszélyös seblázt s rákosfekélyt gerjeszthet; és az ütér lüktetése és a kedély lehangoltsága s kellemetlen érzete azonnal jelenti az egész testnek rendhagyott állapotát. Mint növekszik pedig gyakran a csekély baj is nagygyá: arról sürü tapasztalat szól eléggé intö példákban.

Innét az óvakodás szüksége mindattól, mi bármily kis részben is bénithatja a szervezetet, annál nagyobb, minél böcsösebb az élet, melyet a veszélyöztetéstől megóvni kötelességünk. Minthogy pedig a társadalmi életnek is, mint ahány egyénből megannyi tagból összealakult testületnek, célszerű épségét alkatelemeinek lehető jóravalósága eszközli: hogy ne kellene mindenképp azon lennie, hogy minél inkább eltávolitson magától mindennemü korhasztó elemet és összes szervezetét minél gondosabban megóvja a kártékony befolyásoktól, főképen pedig létalapjának legtényezőbb eröit oly féltékönyen örizze, mint szemevilágát, mint élte gyökerét.

Ez okból szükség üdvös életrendet szabnia és ahhoz pontosan alkalmazkodnia: ha egészségét böcsösnek és nem csak egyedül magára nézve szükségösnek ismeri. Ha már az egyéni életnek is

kedvesnek kell lennie, hogy azt rendöltetésszerüleg hasznositsuk feleink javára: mennyivel kedvesebbnek kell tartanunk azt, mely édes mindnyájunké, melynek épségétől nyeri diszét, kellemét s tartalmasabb értékét egyéni életünk: azt a sokkal nagyobb föladattal megbizott társadalomnak egészségös életét, hogy az magasb hivatásának illő betöltésével az emberiség szent ügyeinek szolgálatára lehessen, és összes tagjait érdemleg céljukhoz juttassa?

Valamint az egyén életének föntartása s biztositása végett összes létegzetét igyekszik s tartozik is — önmaga iránti kötelességből — gondosan ápolni: úgy a társadalomnak s nemzetnek, mely egy közös föladat teljesitésére törekszik, mert töreködni tartozik, összes erőivel kell, hogy a fölismert nagy célnak illőleg valósitása végett egész szervezetét minél jobb karban tartsa s megóvja minden bénulástól s elgyöngüléstől.

És ha e gondoskodásnak még a kevésbbé lényegös tényezőkre is ki kell terjeszködnie: mennyivel inkább illeti az meg a leglényegösebbeket?

Ebből foly mindenek előtt az erkölcsi értéknek gyarapitása iránti szent kötelesség. Mert ha érezhető hiányát sínli bármily lény csupán esetékös járulékainak fogyatkozásában: mennyivel nagyobb rövidségét okozza a lényegös részekben szenvedött kár?

Valóban nem tagadhatja sem egyén, sem társadalom nagyobb mérvben életrevalóságát: mint ha csekélybe veszi azon kellékeket, melyek hijával

saját lényegét, önmivoltát teszi kétessé. Világosabban szólva: alig mutatkozhatik valaki szánandóbbnak, mint ha a lelki élet fő kellékeit nélkülözhetni vélve hiszi, hogy az emberi név s méltóság jogára érdemös lehet.

Vajjon ki mondhat valakit gazdagnak anélkül, hogy annak vagyona volna? Hogyan nevezhetni valakit bölcsnek, ha az a bölcseségnek híjával van? s t. e.

Már e következtetésből nem önként foly-e, hogy az igazi ember névre nem igen tarthat joggal számot az, ki az emberlény fő kellékével: az igazi emberséggel nem bir? — A gondolkodástan törvényei szigorúak, kérlelhetlenek; de nem igazságtalanok. Nem hivalkodó elmék játékai, nem botor ábrándozók leleményei azok! — Ámde az erkölcsi tágultság, mely a lelkismeret szigorával együtt a logikai következetösséget is alkalmatlan tehernek nézi, s mint kérlelhetlen vádlóját gyülöli, mindenkép igyekszik a fogalmakat igazi érvényeikből kiforgatni, hogy áloskodásával kényelmesen ápolhassa bünös szenvedélyeit. Azonban e balga önámítás sajátlag csak a kába elméket hóditja rabságába: de az örök igazság törvényeit meg nem szédítheti. — Látjuk a történelem lapjaiból, az idők hitelös tanuságaiból, mikép sem a mézes ajkú bölcseskedőknek, sem a jellemtelen demagogoknak, sem a vad zsarnokságnak, sem a rémuralom vérengzéseinek nem sikerült az ész alaptörvényeit teljesen érvénytelenítniök.

Bizony a komoly gondolkodás nem oszthatja

SZEGED

meggondolatlanul az elnevezéseket, és ha méltán óvást tesz azoknak méltatlan bélyegöztetése ellen, kiket becsületös név illet: kétségkivül a dísznevekkel való jutalmazásban is igazságosnak kell lennie.

Tehát az igazi emberméltóság cimére csak az isteni képmás: a szellemi igazvalóság jogosít. Hol e fensöbb világgal összekapcsoló hasonlatnak visszatükröződését nem láthatni, hol az égi adomány elhomályosult, vagy úgy szólva teljesen elmerült az anyagi alkatrészekben: ott az állatiságba sülyedt emberalak azt tanúsítja, hogy rendöltetésével teljesen meghasonlott; — mintha mondaná: én is ember lehetnék, ha lelkemen túl nem adtam volna!

E fő kincsnek, melyet a gondviselés igen drága ajándékképp bízott ránk, tisztán megóvása és annak rendöltetése szerinti tökélyesítése az egyesnek úgy, mint a társadalomnak legfőbb föladata. Ettől függ érvényük emelködése vagy ellenkezőleg hanyatlása. — Buváróljátok keresztül a világtörténelem legmélyebb rétegeit és látni fogjátok, miképp a valódi erkölcsi épség mellett a nemzetek ügyei holmi esetlegös viszontagságok dacára is jó rendben folytak; ellenben minden súlyosabb bajaiknak saját erkölcsi fogyatkozásaik voltak mindig legközelebbi eszközlői. — Egyeseknek úgy mint nemzeteknek igaz erényeit dicsőség koszorúzta, feslöttségüket bukás és gyalázat kisérte.

Érzéki eszes lénynek mondják az embert a bölcselők s e két alkatelemében sokan túlnyomólag látják nyilatkozni az érzékiséget. És miért így? Mert bövebben táplálkozik a föld terméséből, mint

a szellemnek, az örök igének forrásából! — Mint hódolna ellenkezőleg az állatiság a szellemiség hatalmának, s mint szellemiesülnének érzéki hajlamai is: ha fensőbb erőit ősi jogaiba visszaigtatná s lényének eredeti összhangzását ujra kivívná!

Annyira alászállott sokaknál az emberi lényeg fogalma, hogy már csupán csak az érzéki természet gyarlóságát értik az alatt; és ez értemény szerint igen természetösnek vélik mindannak követését, mire az állati ösztönök ingerlik, bármennyire ellenközzék is az az erkölcsi törvényekkel. Sőt az emberi gyarlóságok e rovására még az érzékiség szolgálatába ejtött értelem is leleményösségét gyakorolja abban, hogy önnyomorgatását minél mesterségösebben előmozditsa a szellemiségnek rabnyügökbe békózása által; mert tudnivaló, hogy az érzékiségnek az ő illetékén túl kedvezés csak a szellemi résznek kárára s annak sanyargatásával történhetik.

És mégis az ily önmivoltát cáfoló fölfogás ellen küzdőt betegös ábrándozónak, holdsugarakba kapaszkodó eszményieskedőnek gunyolgatják a szellemiséget mephistophelesi arccal megmosolygó anyagosdi élvhajhászok, — kikre igen találólag mondja az irás, hogy az ő bölcselkődéseikben esztelenekké lőnek; mert bódultságukban tagadják a gondolkodó s érző léleknek kútfejét.

Legkényelmesebb volna ugyan a botor bölcsesködésnek, mely különben is minden állitásával saját itélő tehetségét cáfolja ilyetén és akárhány e húron pendülő fitymálódását szánakozó mosolylyal viszonozni: de a szellem hivői előtt más valami az

eszme, mint jó avagy rosz kedv fölvillanása, — más valami az érzület, mint csupán a szeszély hullámzása. Nekik az eszme = fensőbb ihlet, az érzület = elvből sarjadott hit, mely a lélekkel együvé nőtt. Ők nem lehetnek közönyösek az üdvözitő elvnek tettleg káromlása, beszéddel böcsmérlése iránt. Igaz, hogy megérdemli vesztére hagyatását, ki önmagát kárhoztatja el: de ha e neme a döreségnek szinte ragályos; miért ne igyeközzék a jóakarat annak vészes elharapódzását gátolni? — Gondolatokból támadnak a vágyak s ezek szülik a tetteket.

Kétségkivül a társadalmi állapotok javítása fölött elmélkedőnek, ha valódi alapra kiván hatni, a bajok legmélyebb forrásait szükség fölfedeznie; hogy a kellő gyógyszerekre utalhasson.

Mi okból titkolódznánk tehát, ha üdvös sikerre törekszünk, s miért ne mondanók ki leplezetlenül, mikép a társadalmi bajok legveszélyösebb fészke szellemi megvesztögetöttségünkben rejlik. Sokkép elhomályosult lelkünk, s mind célunk, mind eszközeink fölismerésében, megválasztásában és alkalmazásában ügyetlenné, tétovázóvá lön bárgyult értelmünk, laza érzelmünk s elgyöngült akaratunk.

Nem csuda, ha olykor elég sürögést láttató törekvéseink sem érhetnek célt: midőn már kiindulásunk is hibás lépésekkel történik; sőt jóval előbb már a tervben az első fogalmazásban ott rejlik a tévedés, mely eleve észrevétlen, de mint a ferde irányt vett utas ösvénye minden lépéssel növekszik, s messzebb ejt a — vágyott céltól, amint a szög szárvonalai egymástól elhajlanak.

Gondolatok, eszmék a tettek irányzói, vezé rei: de ha vak vezet világtalant, hogy ne esnének verembe? Vannak koreszmék, szünetlenül ajkakon pengő jeligék, melyek értelmét oly elütő árnyéklatokban tapasztaljuk nyilatkozni, hogy vallóik olykor halálos ellenségekként lépnek egymás ellen, látszólag azonegy jeligét tüzve zászlóikra azonegy eszme érdekében.

Annyira ment a zsarnok divatnak bitorkodása, hogy a legegyszerübb, legtermészetösebb fogalmakat is elmesterkélte. Valóban nem egy közkeletü szónak hallatánál értelmezést kellene már kivánnunk a kiejtőtől, mint a pénznemek értéke iránt az adásvevésnél.

Ily bábeli jelenségek megannyiszor szükségössé teszik a fogalmak rostálgatását és azok kifejezéseinek szigorú szemle alá vonását.

A kényelmes gondolkodásuak ugyan aggályos tépelődésnek vagy balga szőrszálhasogatásnak vélnek ilyesmit; csak az alaposságra törekvő itélet látja be, mikép a szellemi közleködés kulcsainak s az egyesítő lánckapcsoknak épségben tartása igen is figyelmet érdemlő tárgy. Avvagy lehet-e közönyös az iránt: mily s hány értelemben veszi a nemzedék p. a lovagiasságot, becsületet, erényt, hazafiságot, hitet, szeretetet, emberséget stb., lehet-e az iránt közönyös az olyan, ki e fogalmak súlyát kellőleg érti?

A társadalmi bajok körül tapogatódzónak ily látszatos csekélységekkel bibelődés kiváló fontosságú föladata; mert a többire vonatkozó eszmékről

csak az elvi fogalmak tisztába hozatala nyomán lehet komolyan beszélni. Különben döngécselhet, zsonghat kifogyhatlanul az iró vagy szóló bármily szép dolgokról ott, hol a fogalmi zavarban szavai értetlen vagy balul értött kongásként hangzanak szét; — miután megszokott dologgá vált a legsúlyosabb igékkel enyelögve hajgálódzni, sőt az eskü erejü szavakkal is hivalkodni.

Ám lássa, ki töprengő mákszemfüzögetésnek veszi az értelmi és érzelmi eligazodásnak ily kisérleteit, vagy emészthetlen unalmasságnak tekinti az ily erkölcsösködést a társadalmi állapotokat taglaló elmélködés közben : de jót állhatunk róla, hogy már evvel is nem kissé a dolog bibéjére tapintunk.

Ugy hiszszük, a beható itéletü olvasó nem fog a helytelenül jámborkodók képmutatásával vádolhatni, midőn a szertelenül tömjénezgetők kábitási célzataival ellentétben a bajok csiráit elemezgetni igyeközvén, lehetőleg a tárgy fenekére nyulunk, és a társadalom életfáján rágódó rovarok petéit keresgéljük föl annak redves kérge alatt, sőt a gyökereit pusztító s belébe beszivárgott kártékony elemeket is boncolgatjuk, bizonyára nem igen élvezetös mulatságból, sem valami különc szenvedélynek kedvtöltése végett; hanem hogy eszméltessünk oly időben, midőn minden mozzanat ébrenlétre s gondolkodásra int.

III.

Mint midön az igazhivö az egyház küszöbéhöz közelit, éreznie kell kegyeletös szivének, hogy a hely, melyen a legfönségösebbel kiván foglalkozni, messze távolít minden földi hivalkodást, minden mulandó gyönyörröl álmodozó gondolatot; mindazt tehát a küszöbön kivül hagyván, amint a szentély felé lépdelnek lábai, egyszersmind azon arányban emelködik lelke is, és a legméltóbb, legrokonabb érzelmekkel igyekszik járulni a legfőbb lény elé: mintegy ilyeténkép kellene átalán az élet nagy céljai felé tartanunk, ekkép folytonos érzelmi emelködéssel kellene ez élet minden fontosabb tárgyairól való elmélködéseinknek történniök, hogy cselekvényeink a fensöbb szellemi avatottság jellemével birjanak. — Avagy lehetnek-e a társadalmi életnek olyatén lényegös mozzanatai, melyek magasabb rendöltetésünk feledésével volnának teljesíthetök a nélkül, hogy jobb, nemesebb érdekünk kárát vallja? Tehet-e lelkünk valamit önmagához illöleg ügy, hogy fensöbb eredetét megtagadja, emberi méltóságát tekintetbe ne vegye, végcéljára ne figyeljen?

Nevezzetek becsületbeli férfias vállalatot, mely higgadt eszmélés, komoly meggondolás, minlényünkkel való bensöbb tanakodás nélkül célszerüen végrehajtható, melynek sikerét elégségösen biztosíthatná csupán a szeszély ötlete, a vaktában nekimenés, az érzéki ösztön rohama?

Igaz, hogy a korcsosult itélet eszmének tartja mailag a hebehurgya elmének, hóbortos ábrándnak bármily idétlen szüleményét; de aztán a gyümölcs meg is felel magvának s nem üt el fajától, nem messze esik fájától.

Ami érzékiségből támad, érzéki, s csak szellemi alapon kelnek a szellemnek méltólag megfelelő eredmények. Példák idézete fogná e dolgot kellőleg fölvilágosítani; de a példák, mint a közmondás tartja, gyülöletösek, — és tán a közel tartott szövétnek fénysugára égetné a fájós sebeket. Jobb szeretnők, ha a jó olvasó találna azokra, amiket az örök igazság világossága balságul tüntet elénk. Azonban egyengessük az ösvényt.

A fogalmak divatos zavartsága okozza a vélemények zilláltságát, az itélet fonákságát s a balhiedelmek annyi képtelenségeit. Miután a beszédbeli kétértelműség nem kevéssé megejté az ép gondolkodás józan rendjét: innét támad társas életünknek szanasága és a félreértéseknek végtelen zürzavara, az érzületnek tétovázása, szóval összes szellemi mivoltunknak fokonkinti elcsenevészödése.

Sokan túlzott ráfogásnak vélendik ez elfogulatlan nyilatkozást. Ugyanis a mesterkélt álmivelödés nyomán annyira elszokottakká váltunk a nyers öszinteségtől, hogy az igazvalónak hallatára igen soknak elméjét megdöbbenni látjuk, mintha azt kérdené merev tekintete: mily felhőből csöppent csudafi ez, ki ily különc hangon beszél, minő már egyátalán annyira divaton kívüli, hogy mivelt formájú embertől csak idegenítőleg esik effélét hallani!?

Valamint testi szemeink, ha folyton a mesterkéltség torzalakjait szemlélték, nem ritkán a természeti egyszerüség kellemeit is félreértik: ugy szellemi látásunk is megütközik sok természetös igazság nyilvánulatán, miután attól a fonák véleményekbe belenött, belegyökerült elmének elidegenültté lön.

Mennyi üditő elemet lelhetni a szédítő divat kábulatai ellen a romlatlanabb korok hagyományaiban; csak ne csontosult volna meg oly sokban már a jobb multak iránti botor elfogultság!

Mint a jámbor hagyomány beszéli, a Decius üldözése alatt elrejtőzött hét testvér, miután egy más korszakban, melyre két százados álmukból virradának, nem kissé elképpedt bámészkodás tárgyává lön a sokaság előtt: oly meglepetést látszik okozni gyakran egy-egy ősrégi igazságnak fölelevenítése azok előtt, kik az ujkornak minden gyarlóságaiba ugy beleélték magukat, hogy minden attól elütöt izetlen fonákságnak tartanak, söt a legcélszerübbet is mint a divaton kivülit böcsmérlik. — E fülig szerelmes bódultságban már nem egy divatimádó eszelős csodabogárnak is képes hinni azt, ki valamely méltatlanul eltemetött igazságot disztelen sirjából föltámaszt azért; mert abban hathatósan elevenitő eszmét, éltető valóságot lát, és vétkes ténynek tartja az igazi életrevalóságot sírba fojtva dermesztetni.

Hagyjuk az elhaltakat nyugodtan pihenni; ne háborgassuk csöndes álmaikat. Miért fölébreszteni azt, ami teljesen kiélte magát? Más korszakban

más eszmék divnak s más eszményeknek kell hódolni. Ám lássa a jövő, miben gyönyörködik, mit törödünk avval, lelnek-e kedvet utódaink a mi örömeink tárgyaiban? Minden kornak más-más bálványa van, s ki miben találja élveit, abban leli boldogságát; s azt háborgatni csak kaján szeretetlenségtől telhetik. — Ilyetén hangzásuak körülbelül a hátra nem tekintve előre (!) rohanók okoskodásai.

Mintha csak amaz ártatlan galambot hallanók beszélni, mely, mint Gœthének igen szép példázatában olvassuk, boldog megelégödésében bölcs leckét ad a szárnyaszegetten bokorban fetrengő ifju sasnak, mely a büszke ormok s fönnúszó föllegek felé szögezve merész tekintetét meghiusult vágyainak romjain végtelen keservét egy sokat mondó könyeseppnek ejtésével fejezvén ki, igy sohajt föl: Oh bölcseség, te ugy beszélsz, mint egy galamb!

Azonban az ephemer boldogságot dicsöitő anyagi hajlamok koránsem hasonlítanak a galambok egyszerüségéhöz s ártatlanságához, hacsak annyiban nem, hogy a tisztabuza eledelt többre becsülik egyéb gabnanemünél, és hogy ők is inkább a gyöngéd verőfényen édelegnek, semmint hogy sasként a bércormok zordon szikláiról tekintsenek szét éles szemekkel méregetve alant a hangyabolyi nyüsgésü világot, fölfelé pedig nyilt tekintettel szemlélve az éltető napfényt.

Hogy ne mondanók mindnyájan örömest: legyen nyugalom a holtaknak s ne háborítsa méltánytalan halandó azt, mi nem életbe való többé? De mit tehet arról az eszmélő, ha az élet és halál közt

más viszonyt lát? minthogy benne az *értelem*, az *ész* az, ami gondolkodik s *nem az érzék*; mert nem azon állapotban van, mint Helmont, midőn a napellus gyökerének csupán megkóstolása következtében ugy érzötte, mintha gondolkozó ereje fejéből mellébe s gyomrába szállott volna. (L. Kluge után Kölcsey IV. k. 103. l.)

Nem lehet valaki a multnak oly ellensége, hogy akaratlanul is a multba ne gyökereznék s abból ne színá életelemeit. Avvagy mi oly uj, ami még nem lett volna; ha maga az idő is csak mintegy körforgás? Tehát bizony mindnyájan, kik élünk, ugy szólva csak a voltakat támogatjuk föl s idézzük elő legfölebb némi módositással, és azon nem csekély különbséggel, hogy az egyik a halál, a másik az élet elemeit hozza föl sírjából.

Az egyik akaratlanul is ujra fölkelti a multaknak azon botorságait, büneit, melyek már nem egy korszaknak voltak pusztítói; a másik létre hívja azon erényeket, melyek amazok ellen küzdöttek, de aránytalan kisebbségük miatt diadalt nem láttak s annak reményét egy más kornak hagyományozták, végrehajtását gyarapulandó erőkre bizták.

Füleinket, szemeinket könnyü elzárnunk, hogy az érzéki szemléletek lelkünkre ne hassanak; de a multak szózatai gyakran belsőnkben sikoltanak föl, mig az érzelem épségét nem veszté. Romlatlan egyszerüségü népek leghívebb őrzői ősi jámbor hagyományaiknak; mert azok még nagyánt bennök élnek s hatnak: mig ellenben az elfajultak a jobb apáknak sirjaikból fölszólamlását már csak fölzo-

kogó kisérteti hangok gyanánt hallják — s intéseiktől sáppadozva rémül korcs lelkismeretük.

IV.

Midön elménk a társadalmi élet viszonyait fontolgatja s az oly számtalanná növeködött bajok indokait fürkészi: kénytelen az idök hátterében is vizsgálódni, hogy egy és más visszás hatású jelenségnek származatát s fejlemét fölismerje. — Vajmi tanulságos adatok merülnek föl ez uton arra nézve, mint szaporíttatik az élet sanyarúsága azon balgaság által, mely a boldogságra tévösvényen vél juthatni!

Valóban nem lehet fájó érzet nélkül gondolnunk ama könnyelmüségre, mely a hiú csalódásnak silány káprázataiért annyi igaz kincset vetett oda kába áldozatúl.

Ugyan minő kárpótlás ez a belől férges, kivül az imelyítésig kendözött álmiveltség azért a kegyeletös bensőségért, azokért a jámbor érzelmekért, melyek jobb apáinkat még nagyánt boldogították?!

Mily szembeszökő ellentét áll előttünk, ha társas viszonyainkat csak azon multtal állítjuk is szembe, melynek sokan közülünk szemtanúi voltak! — Hát ha még mélyebben bocsátkozunk be ösi hagyományaink aknáiba; mennyi drága gyöngyre találunk elödeink eszmetárában!

„Tiszta szivet s magasztos gondolatokat kellene leginkább kérnünk az istenségtől“ mondá Gœthe; s méltán, mert, mint az irás szavai oly sürüen intenek, szellemi kellékekre van leginkább szükségünk; azok teszik a legjobb részt s a főleg szükségest, minek nyomán aztán a többi önként következik, vagy legalább méltóbban kérhető az ég Urától.

Ha az emberi lényeg méltóságát kellőleg fontolóra veszszük: kénytelenek vagyunk elismerni, hogy annak tettleg böcsülése nem jár együtt ugyanannak szóval való dicsöittetésével, söt gyakran ellenkezőt tanúsít a tapasztalat. — Bizvást elmondhatjuk, miképp a napjainkban mindinkább lábra kapó „szellemi csinosodás“ igaz mérték szerint itélve nemcsak hogy nem állítja miveltségünket a kevesbbé sikárlott multak fölé; hanem bizony sok tekintetben alább szállít azon elödöknél, kiket ma már jobbra balra uton utfélen leszólni, fitymálni szokás. — Pedig valódi önbecsülésünk s igazi haladásunk érdekében utbaigazító mestereink gyanánt kellene öket tisztelnünk, főleg a tekintetben, hogy a bensőbb, valódibb szelleméletnek oly tevékönységét tanúsíták azok, minél fogva sokban igen sok tanulni valót hagytak oktatásunkra, csak illőleg fölfogni birnók gondolataikat!

Vajha a multak dicső példái nyomán oly hatékonynyá fokozódnék ismét lelki életünk, hogy az ő érzék fölötti hatalmát olykép igazolná, mint azt egyes tömörebb erkölcsü korszakok szilárd jellemü népei tanúsítottak vala! Mennyivel hathatósabb

eredményét tapasztalnók ugy mindennemü munkásságunknak, s mily valódibb boldogulást eszközölne majd az igazi tökélyesség felé törekvö célszerü haladásunk! Holott emigy, mint látjuk, a szinlegösség csupán gyarló ámitásban leli bárgyú diadalait.

Tagadhatlan, hogy korunk ipar, müvészet és tudomány terén nem kevés számú bizonyságát adja az alkotásban kifogyhatlan szellemerönek: de honnét van, hogy a mai legkiválóbb müterményekben a komoly birálat legfölebb csak valamely ös példánynak szerencsés utánzását meri dicsérni; ugy, hogy nem csekély dicsöségül szolgál korunk tudós buvárainak olykor csupán a hajdani miveltség eszméinek illö megértése is, még inkább a müterveik s alkotásaik titkaihoz benyitó kulcsoknak föltalálása. Nem kissé méltányolható korunk müvészeinek az ódon remekek eszméjéhöz közel jutott törekvése; azoknak alapos fölfogását pedig szép érdemül kell elismernünk sokszor csupán külidomzat tekintetében is, holott izlésünk annyira szeret a külsöségre szorítkozni.

Ami pedig a munkaszenvedélyt, a szakmához ragaszkodó hü kitartást illeti, az oly sürüen leszólt középkor buzgalomteljes példányaihoz már csak hasonlíttatni is nagy elismerés jeleül tekintetik azok elött, kik ennek nyomatékosságát kellöen értik.

Nagy különbség választja el átalán azon törekvést, mely a komolyabb multban müalkotással foglalkozott, a maitól, mely szinte olyasmire vállalkozik, s alig csalódunk, ha amazt a valódi-

ságra, ezt pedig a nagyobb rész szerint itélve, csupán a látszatra törekvés által véljük legtalálóbban jellemözhetni.

Ugy látjuk, mindazt, mit az öntudatos hajdan létrehozni igyeközött, erősebb alapon s messze jövőbe számitással kivánta létesitni: hogy minél továbbra szóló tanúságot tegyen hathatós eszméiről; míg ellenben napjaink létesitményei inkább csak az érzéki önzés ideiglenösségét veszik számitási alapúl. — Mélyen érezte az ókor mivelt szelleme annak szükségét, hogy a jövendöségnek az ö üdvös példáira intő jeleket s buzditó lábnyomokat hagyjon; s ugy látszik, át volt hatva ama gondolattól, melyet a római nagy szónok imigy tolmácsolt vala: „Ha a barbaroknak szokása napról napra élni: a mi eszméinknek örök idökre kell célozniok.“

Vizsgáljuk p. a fejlöttebb elödök épitközését, butoraik, öltözeteik minemüségét. Náluk a tartósságra, belértékre, jellemző eszmék kifejezésére látjuk fordítva a gondot. Mit bizonyít ez? Csupán takarékosságukról, gazdaságos életmódjukról tesz-e tanúságot, s nem egyszersmind erös érzelmeiknek s fönnenkelt eszméiknek az érzéki léten messze túlsovárgásáról s multjokból a tova jövőbe átfüzödni vágyódásáról? Mert értékös hagyatékaikkal emléköket s evvel szellemi mivoltukat kivánták átszállni s minél tovább éltetni utódaikban.

Mily ellentétes viszonyban állanak azokkal az ódon tömör alkatú mütárgyakkal az ujabbi izlésnek üres, jelentéktelen cikornyákkal himzett tárgyai!

Tekintsük föleg az egyházak alkotását; — mert mi lehet jellemzöbb kifejezése az érzületnek, mint annak a legfönségösebb eszmére vonatkozása? — mennyire kicsinyíti vallási fölfogásunkat ama többnyire kifejezéstelen épitésmód, mely utóbbi időkben a renaissance styl különféle szakain át a barock- és copfos és végre majdnem elnevezhetlen vegyes stylek izléstelenségeig alászállott. Mily ernyedöttségét mutatják a régi hiterélynek még a hirhedtebb uj templomok is amazokhoz képest, melyeket valódi bensőségü vallási ihlettség hozott egykoron létre! Mily kevés jellemzetös, mily kevés megható van amaz üres piperékben, melyekkel a divatos izlés kacérkodni szeret, ha a mélyebb érzületü multnak eröteljes alakitmányaival szembe állitva vizsgáljuk. Valóban ugy tünik elö az elválasztó különbség, mint midön vézna alkatú nagy városi házainkat, melyek csak egymásra támaszkodva birnak fönnállni legfölebb addig, mig az épitési költséget nehányszor bekamatozták, vagy midön vékonyfalú uj kastélyainkat öseink sasfészkeivel méregetjük össze, melyekre, mint ihlett költönk mondja, az elpuhult kor ivadéka csak szédölögve pillant föl a pulyaság völgyéből.

Ugy van bizonyára sok egyébbel is. Mindaz, mit a multból még megkimélt a zord enyészet vasfoga s az eltörpültség szükkeblüsége, — mert ez a rontásban birt leginkább versenyözni az idök viharával — mindaz sokképpen integet az ösök nagyságára s pirítva emléköztet érzelmeink alászállottságára. — Zivataredzette elödeink nagyok valának

a honalapitásban s annak megóvásában, nagyok valának a törvények alkotásában s azoknak megörzésében. Hogy is maradhatott volna fönn szerzeményök közel egy veszélydús évezreden át?

De hiába „más idők más erkölcsök“ mondja példaszavunk, s „elmult időt ne sirass“ teszi hozzá az élni siető nemzedék. — Csakhogy azonban mégis megdöbbent képpel látja a hanyatthomlok rohanó haladás a koronkint fölmerülő pusztulásnak megrázkódtató rémalakját s irgalomért esd az élet Urához, hogy, ha lehet, még maradjon el a keserü végzet betelése. — Oh megvannak az önfeledésnek is koronkint önmagába térítő percei és a megpróbáltatás súlyos napjaiban a legkönnyelmübbnek is föl kell eszmélnie. Lehetlen, hogy a nehéz kisértetek láttára üdvszerekről ne gondolkodnék, kit észereje még nem hagyott el végképp. — Az idők jelei olykor igen is szózatosak!

V.

Mindamellett, hogy a társadalmi élet viszonyai nem kevéssé hasonlítnak mostanában az oly tavaszi időjáráshoz, melyet a népnyelv „fogas veröfény“nek nevez, s mely a fáknak pözsdülni indult életnedveit ujolag a tőhöz hajtja le a még gyöngéd bimbókból, nehogy időelőtti fakadásuk elszülje gyümölcsüket: mégis nem ritka közöttünk az olyatén érzület, mely a visszaemlékezésekből

nem vél üdülést meríthetni, szívápoló s erösitö érzelmeket nyerhetni. — Söt nem egy kérész természetü igen is visszatetszőleg hallja a történeti multak dicséretét, ugymint mely egyenest vagy oldalvást, nyiltan vagy alattomban mindig a jelent kissebbíti. — Elég okunk van ezen nem csodálkozni.

Azon irány, mely csupán mulékony érdekekre céloz, kifogyhatlan az ujabbi haladásnak oly szinezetü dicsöitésében, mely minden multat hüle tudatlansággal vádol, mely szerint az elődök vezérszellemei is csak törpe lelkecskék ez ujabb kor amaz óriásaihoz képest, kik szerencsés tehetségeik s kiváló törekvésük által az anyagi gyarapodás módjait könnyebbítötték.

E világpolgáriaskodó szivtelen gondolkodásmódnak veszélyes gyökszálait és széltében elágazott hajtásait jól ismerik a szellembuvárok. Akárhány ellenvetését tudjuk már az ily tiszavirág természetü fajtának : de mindaz kevésbe fogható össze. Szerintök csak az anyagi a valódi (real) értékü, — a többi csak képzelet, ábránd, álom, semmiség. Az ő bölcseletük neveti a szellemiesködést!

Elég, — mondja erre a gondolkodó ész és érző szív — elég; ennyiből böven érthetök! Ámde a sokaság, mely érzéki szemlélödéssel s csábult elmével itél, gyakran megejtetik az ily tévelyitök fényes álokoskodásai által, noha azok magát a gondolkodó tehetséget cáfolják és az emberi észt gyalázzák.

És mégis vajjon az öntudatos szellem nézheti-e vesztegölve igazainak bitoroltatását?

Azonban nemcsak a kizárólag jelenhöz tapadt rögzöttekkel gyült meg az eszmélőknek baja: hanem szaporitja azt még a rajongóknak számos fajú serege.

A képzelem csalóka álmai után rohanók természetösen szinte megvetőleg nézik a történelmi alapokat.

Aggott kedélyek betegsége — szokták ők mondogatni — az a multakba merengés. Ugyanis a jó öregecskék a régiebb idők s viszonyok magasztalásával némi elégtételt igyeköznek maguknak szerezni amaz elhagyatottságért, mellöztetésért, melybe őket a gyorsan serdülő s erődúsabb sarjadék emelkődése ejti. Meg a hanyatlás érzete a sir felé irányzott tekintetet könnyen a messze multakba mélyészti. Aztán a remények fogyatkoztát a hült vér valahogy enyhítő visszaandalgások kellemével látszik némileg kárpótolni. — Mintegy ilyenek a vérmes kedélyalkatuaknak hiedelmei a multak iránt kegyelettel érezők felől.

Igaz, hogy az életnek ellentétes korszakai számos oknál fogva támasztanak ellenkező érzelmeket: de ezennel távolabbi szempontok és sokkal mélyebb alapok forognak kérdésben.

Vajjon a remény és emléközet, képzelem és értelem, elmélet és tapasztalat egymással szembe állitva nem úgy különböznek-e, mint tavasz és ősz, virág és gyümölcs?

Bájoló a virág: de a gyümölcs tápláló is azonfölül. Benne olykor szín, illat és zamat hármas értékkel kinálkozik. És a gyümölcsnek léte

tanúskodik virág voltáról; de kezesködhetik-e biztosan a virág az ő gyümölcscsé leendése felöl?

Hogy ne örvendene az ép érzelem a kikelet bájainak; hanem hát az ösz életdús terményeit ne böcsülje többre?

VI.

Vajjon örvendetes jelnek tartsuk-e, hogy napjainkban nem ritkaság gúnyszót hallani a „visszatekintgető“, t. i. a történelmi alapokat tekintetbe vevő előrehaladás ellen, és hogy a római hitregékből ismert jánus-fő, mely eddig a multak ismeretével bölcsen előrelátást jelentött, már gyakran a kétes érzület s ingatag jellem ábrázolásaul alkalmaztatik? stc.

Szavakkal s eszmékkel lehet ugyan enyelgést üzni, s nagyon is kedélyes mulatság tárgyaul szolgálhat, ki a tréfát szerfölött komolyan veszi: de a gondolkodó elmék itélete nem csupán szavakból következtet; hanem a nyilatkozatok forrását kutatja, s a mennyiben lehetségös, fenékig vizsgál minden megfejthetőt.

Nem is éppen nehéz a könnyüszövetü vérmesek veséibe látni. Ugyanis azoknak a hullámzó habzó érzelmeknek nem igen természetök medrekbe szorulni; többnyire túlárjongnak a tartózkodás martjain. — Habár legsürübben hangoztatja is a hivalkodó szellem azt, amivel nem bir: mégis elég érthetöen, söt annál inkább kiolvasható belöle az, ami benne van.

Számos jelenség tanúsítja utóbbi éveinkben azon érzelem fölbuzdultát, mely — mint Vörösmarty mondá a Liszt Ferenchöz irt gyönyörü költeményében — „a hüség szép emlékezetével csügg a multon és jövőt teremt“: ámde azon mértékhöz viszonyítva, melyet nemzeti föladatunk a körülményekhöz képest szab elénk, bizony kellő törekvéseinknek nem csekély hiányosságát tapasztaljuk még.

Csak egykét példát érintünk.

Mi volt természetösebb, mint azt hinnünk, hogy ama szellemnagyoknak, kiknek emlékeit megünnepelni buzdított a magasztosabb lelkesülés, nyomban sietendünk egyszersmind nagyértékü szellemi hagyományaikat dicsöitett nevökhöz valóban méltó kiállítással örökítni s ezáltal öket minél szélösebb körben szertehatókul fölelevenítni, hogy munkáik úgy megnyerőbb alakba összeállítva kellőleg megfeleljenek ama kérdésekre, melyeket számtalan eddig még nem tájékozott egyén tétovázó bámészkodással intézött sokunkhoz: hogy vajjon ki s mi volt hát sajátlag e vagy ama dicsöitött férfiu, s mily fontos oknál fogva történik neki ama tisztölet?

Nem legszebb-e, ha ily kérdésre magok az illetök felelhetnek, s ha mi egyszerüen az ő halhatatlan müveikre mutathatunk: ime itt az óriás lélek, maga tudatja, ki s mi volt légyen, mi ő különösen nekünk s miért ünnepeljük nevét!

Ilyetén módja a megtisztelésnek bizonyára a tudományos világ előtt is hathatósabbá teendheté nagyaink iránt mutatott kegyeletünket, és időn s téren át nyilvánuló emlékkel hódol.

Azonban midőn a szellemi ereklyék buzgó tisztelői nyugtalan ohajtással várják p. egy Teleky József „Hunyadiak kora“ cimű nagy müvének befejeztetését, — melyhöz, mint mondva volt, minden intézködés meg van téve, — egy Kazinczy Ferenc és az egyetlen nagy Széchenyi összes müveinek méltó diszü kiadatását, továbbá nemzeti irodalmunk történelmének a minden részről nyilatkozó s figyelemre méltó igényekhöz képesti kidolgozását; midőn a tudományszakok mindegyikére alkalmas kézi és tankönyvek előállitását, irodalmi multunkról hitelösen számoló könyvészeti tájékozásokat és szellemi birtokunk mibenléte iránt kellőleg eligazitó számadolásokat ste. főben járó dolgokat várt és joggal remélhetött is a tudományvágy; — mert hisz a politikai térről leszorítva csupán a társadalmi és főleg irodalmi mezőre volt utalva szellemi tevékönységünk; — midőn tehát ennyi ösztön és indoknál fogva annyi dicsszerző eredményt ohajtott s várt a lángolóbb honfiszív, az öntudatosabb elme: mit nyertünk az irodalom majdnem megszámlálhatlanná szaporodott „napszámosainak“ seregétől? — Tudományos munkásságunknak egy pár szakbeli nehány valódi böcsü termékét tisztes kivételképp tekintve keletközni láttuk azt a tömérdek vers- és novella-tengert, mely majdnem elfulasztással fenyegeté gyarapodni indult olvasó közönségünket, melyek szerzői többnyire a „haza“ nevében kérék „pártoltatásukat“, a „haza oltáráról“ kivánták napszámuk díját; mert hisz, ugy hivék, ők annak hű szolgái, a „nemzeti boldogulás“ elömozditói stb.

Igy lön, hogy a szellemérlelö nagyobbszerü müvek háttérbe szorulni kénytelenültek, hogy a valóban céltudatos törekvés nem igen férhetött illetékös hatásköréhez.

Melyik részre esik már a vádnak nagyobb súlya: nem nehéz fölfedezni. Azonban a helyesen puhatolgató elemzés az okok számtalan elágazásait leli föl. Csak legyen türelmünk azoknak kellö megfontolására.

Ebböl ugyan még nem következik egyenest, hogy a multak iránt föltetszöleg hütlenekké lettünk volna; hisz akárhány divatiró sohajtoztatá az ösi dicsöség utáni vágyat: de hogy tulajdonképp érzelmeink a multaktól mégis nem inkább szakadoztak-e, semmint hogy azokhoz igazán tapadoztak volna, azt sok mélyebben rejlö tényadatból lehet megfejtenünk. Hogy az ifju érzelmek, melyek határtalanul szerteáradozni eröködtek, még a multak pöngetése dacára s akaratlanul is nagyánt elfajulni segiték a nemzeti szellemet: arra elég bö tanúság hangosan szól.

Anélkül, hogy a jó szándéknak csak parányi morzsáját is méltatlanul rosszalni, vagy a nemes buzgalomnak csak egy lépését is félreérteni akarnók, igaz hivatású jeleseink itéleteire utalunk, melyek annál inkább erösítik állitásunkat, minél kevesbbé lönek figyelembe véve: mert, mint látjuk, a legalaposabb tiltakozások dacára is folyton szaporodik a legjobb vetemény kárára burjánzó dudva. S ily sarjadásnak majdnem gátolhatlan gyarapulata mellett mily aratás várható: annak megfejtéséhöz nem igen kell salamoni bölcseség.

VII.

Nem oly ismeretlenek előttünk a hazai viszonyok, különösen pedig az utóbbi körülmények, hogy ne tudnók, mennyit lehet és kell az iménti időszak befolyásának tulajdonítanunk. — Csakhogy épp az esik zokon lelkünknek, hogy sokan mindent a külhatásoknak számítanak be. — Hát annyira kiskoruaknak valljuk-e magunkat, hogy úgy szólva az időjárásnak föltétlen befolyását ismerjük el szellemi erőinknek irányulására?

Hanem ovakodjunk a félreértéstől, s méltányoljunk minden helyes indokot.

Búval terhelt lelkeinknek vigasztalás, biztató remény kellett. Számtalanok keble csüggedött a nyomasztó viszonyok alatt. Folytonosan epesztött szivünknek enyhítő szerekre volt szüksége. Kedély szorongásaink hol kereshették inkább a felüdítő tágulást, mint a költészet virányain? Mi természetösebb, mint hogy a közhangulat levertsége a képzelem varázserejét vette igénybe, hogy aléltságából föléledözzön? Szórakozásban kényszerült a sanyargatott érzelem menedéket keresni: mert a valónak avarsága oly fényes remények összeomlása után elviselhetlennek látszék. Az ábrándvilágba merengést inkább a romlatlanabb keblek fogadák némi enyhitésül. Mutatkoztak sokkal veszélyösebb elkeserödöttségek is stb.

Ezek s effélék hozatnak föl mentségeül annak, hogy az utóbbi évek oly fölös termékönységét láttaták a képzelő erőnek, oly bő áradozását a kedélyömlengésnek.

Ám jó; de hát miért nem volt szomorúságunk még is férfiasabb, lovagias ősi mivoltunkhoz méltóbb; miért nem igyekvék bánatunk olyatén eszélyes munkásság által fejleszteni a jobb jövő csiráit, hogy biztosabb reményekkel vigasztalódhassék? Vagy miért nem volt a valóban szívedző költészetnek az igazán érzelemnemesítő művészetnek azon elismertetése, mely aztán alaposabb reményekre jogosíthata? S miért nem üdült különösen az értelmi erő is olynemű munkásságra, melynek eredményei biztatóbbak leendöttek az ohajtott jövőre?

Az ily kérdések egész láncolata merül föl az oknyomozó gondolkodás közben, és nem igen vethető vissza amúgy könnyedén. — Hisz az ellentétes viszonyok eléggé hatékonyak valának arra, hogy legfőbb értékeink biztosítására ébreszszék összes lelki eröinket.

S mégis mennyi munkaképes tehetség pangott, mennyi szellemi talentom tespedött kamatozás nélkül, mennyi jóravaló erő pazéroltatott el igy vagy úgy, de céltalanul, sőt célellenösen, mely különben eszélyösen fölhasználva tetemösen gyümölcsözhetött volna!

Szép példák nyomán kelt lelkes ösztönzések nem hiányoztak közöttünk, és a hü történelem egykoron sok igaz gyöngyét mutathatja föl e korszaknak, melyek iránt kell, hogy a jelen is érdemlett

tisztöletet tanúsítson: ámde az egészre csak az épen megóvott és hűen átszállított örökség áraszt hálás elismerést az utódok szivéből!

És nem volt-e elégször emlögetve, miképp a megpróbáltatás keserü időszaka folytán épp azáltal tanúsítható a nemzeti életrevalóság, hahogy mind szenvedöleg, mind cselekvöleg vagyis türelemben és tevékönységben egyiránt tanúsított lankadatlansága által vívja ki a nemzet minél nagyobb mérvben olyatén elismertetését, mely még az ellenfélt is bámulatra birja?

Mint kelle az igaz érzületnek keserülnie látva, hogy még a legégetöbb körülmények dacára is annyi hasznosítható erő, melynek minden parányát fukarul kell vala óvnunk, gyarapítanunk s tényezésre alkalmaznunk, szánandó bárgyuság s oktalan tékozlás által vesz kárba!

Mintha látnók, mily egykedvü bámulattal véli mindezt még most is akárhány közönyös lélek csupán érzelgö sopánkodásnak; míg másrészt a dicstelt keblek az önmagasztalás csábétkeitől elámítva talán igazságtalanoknak is látják a telhetetlen buzgalom ennyi s ily szigorú követeléseit.

Nem felötlö elöttünk, ha az ily nyersebbszerü öszinteségtöl idegenködést tapasztalunk is. Talán inkább csodálnók az ellenkezöt..

Igen sokszor hallottuk már betegös tépelödésnek, nyavalygós aggálynak, búskomor izetlenködésnek ste. neveztetni az ily hangulatú nyilatkozásokat, minök bizony népszerüségre nem számolhatnak; mert hiába a „mulatságrontó“ nem kedves

vendég. Ki a divat hangján nem udvariaskodik, nem igen talál visszhangra.

Am legyen kedves Dulcamara; mi csak majd az amarus amor (kesernyés = igazmondó szeretet) szolgálatában maradunk.

Mi sem tagadjuk, hogy sokban némileg jogos büszkeséggel tekinthetünk vissza e súlyos évtized lefolytára, mely évlapjainkat annyi nemes áldozattal gazdagitá. De ha törekvéseink az igazi célhoz még sem eléggé juttatának, és az eredmény még sem felel meg feszült reményeinknek : mondhatjuk-e, hogy teljesen megelégödhetünk cselekvőségünkkel, betudhatjuk-e a félsikert vagy részinti sikertelenséget csupán a mostoha sorsnak, a leküzdhetlen végzetnek?

VIII.

Egyik igen lényegös bajunk, hogy sok közöttünk az úgy nevezött költői tehetség. Legalább úgy látjuk, nagyon sokan örömest ringatódznak a képzelgés tündérálmaiban.

És ez a, mint mondják, keleti sajátság, ugy látszik, leghathatósabban hajtja fajunkat a nyugati civilisatio balgaságaiba anélkül, hogy annak előnyeit kellőleg fölkarolni és szükséges mérvben hasznunkra fordítani sarkalna.

Egyébiránt, ha elfogulatlan széttekintéssel vizsgálgatjuk a korszellem jelenségeit többé kevésbbé másutt is észrevehető az a, hogy úgy mondjuk, ifjui idétlensége a szellemnek csatlakozva az elvénhedöttség tehetetlenségé-

vel; mely közben az igazán férfias öntudatnak határozott erélye csak gyérebb tüneményekben mutatkozik.

De éppen ennek a céltudatos és határozott jellemü törekvésnek nyilatkozási mérvétől függ a társadalmi érettségnek bölcslési fokozata.

Már a valódi haladású társadalmak tisztes kivételével bizony sok részre vonatkozólag elmondhatni, miképp korunk szellemirányzata, mely egy részt a képzelő tehetségek túlnyomó fejlesztésével hat, másrészt pedig az anyagi érdeket illetőleg — mondhatni — a szivtelen önzés felé hajt, e két szélsőségnek látszó irány találkozása s vegyülete által mintegy rövidített uton s kétszeresült erővel ragad és lökdös az ugy nevezött „korszellem“ azon állapotba, melytől a céltudatos elmék mindinkább visszariadnak.

Túlcsigázott képzelmeink az ábránd lepkeszárnyain csapongva kalandoznak oly utopiák felé, melyeknek, ha létesíthetők volnának is e földön, még a legfeszültebb törekvések sem birnák birtokát biztosítni; — hát ama kényelemvágy, amaz érzéki élvhajhászat, amaz érzelmi fásultság, mely a divatos képzelgéssel sajátságos, mondhatnók bámulatra méltó s mégis természetös frigybe lépett, hogy volna képes mindazt létesitni, s kitartóvá szil. rditani?

Ismeretösek előttünk azon indokok, melyekkel a jóhiszeműség mentögeti a képzelemnek mailag dívó magasztaltságát. — Lelkesödést kell a

keblekben gerjeszteni, s azt folyton ápolni, növelni szükség: mert csak annak heve olvaszthatja föl ama sok csüggeteg és nagyrészt közönyös érzelmet, az erősíti a közügy iránt rokonszenvet, buzgalmat stb.

Mintegy ily hangzásuak a mentő vélemények.

Nem tagadhatjuk a szándék jóságát: de egy kis logikai megkülönböztetés sokat változtat a dologban.

Nagyon is szánandónak tartjuk azt, ki nem méltánylója illőleg a valódi lelkesültségnek bármily igazi eszme, bármily üdvös tárgy iránt, söt ki maga is nem érzi magában e nemes hevületnek buzdító erejét valamely igazán emberi föladat teljesitése iránt: ámde épp ezen érzületnél fogva vajmi szigorú határvonalt kell ismernünk az igaz és állelkesültség, a valódi buzgalom és kába rajongás közt!

Hogy ne lenne tehát egyik legforróbb ohajtásunk, hogy e határvonalt nemzetünknek minél számosabbja ismerje?

Céltudatosan a lelkesülésnek csak ama fogalom szerint lehetük tisztelői, melyben azt a józan bölcselet legkiválóbb hivei mindenütt és minden korban ajánlottak.

Kisérjük meg e fogalom körvonalozását.

Az a lelkesödés, — mely a szellemi életnek mindegyik körében hathatós emeltyűként szolgál, — az öntudatos és valódi föladata iránt kellőleg tájékozott szellemnek olyatén emelködöttsége és szilárd erélye, melynél fogva az a tiszta tudattá

fejlött eszmét töle telhetöleg valósítani igyekszik. — Ez okból nevezik a bölcselök észindulatnak is; mert csak az értelmi meggondoltsággal párosult érzelmi fokozottságot méltathatni az igazi lelkesödés nevére.

Ott, hol az érzemény elragadtatásai túlkapnak az ész uralmán, beállt a féktelen képzelgés, ábrándosság, melyet legfölebb csak vak lelkesültségnek lehetne nevezni. — Mit várhatni pedig a lelki vakságtól, a kába indulattól: önkint érthető.

Az igazi lelkesültségben arányosnak kell lennie a tárgyismeretnek az érzelmi fokozottsággal, söt amannak kell ezt fölgerjeszteni, vagy együtt keletközniök s egyesülten hatniok, mint a napsugárban a fény és meleg egyesülve eszközli a tenyészetet s termékönységet.

Tagadhatlan, hogy eszközül fölhasználva a céltudatlan érzelmi hevület is alkalmas olykor üdvös dolgok kivitelére: de szintúgy ellenkezöleg a legkárosabb iránynak is neki ragadható az, mint azt a történelem akárhány példával igazolja.

Bármily szines érvekkel okoskodnak is azon ifjudad gondolkodásuak, kik a szellemi magasztaltságot ez időkhöz képest jótékony ellenszernek hiszik amaz elkedvetlenödöttség ellen, melyet a mostoha körülmények keserítései okozának: a mi ellenkező meggyöződésünk évezredek folytán kipróbált hagyományokon sarkallik, és az emberi természet legbensöbb lényegét veszi alapul. Ugyanis az igazi életrevalóság elvét látjuk kifejezve eme közmondásunkban: észszel indulj, okkal járj,

meg hogy aki árnyékon kapdoz, a koncot elejti.

Ha az ily gyakorlati irányú életbölcselem nem volna is még nemzeti hagyományainkban oly bőven lelhető: arra kellene iparkodnunk, hogy az minél inkább meghonosíttassék; nem pedig ellenkezőleg még e nagyböcsü szellemi ereklyéket érvényteleníteniünk, mint azt az ujdonsült bölcsesködés nagy hévvel megkezdé. — Valóban szép haladás lenne az egészséges elmének ép fölfogását s gyakorlati józan itéletét a hagymázas képzelem ábrándjaival fölcserélni! Mert mig amaz, hogy biztosabban lépjen, kissé lassúbb s nehézkösebb mozgású: emez minthogy az akadályokkal nem törödik, tündérszökdelésekkel lebbeng — a nagy ürben. Csak a valóra ébredés zuhantja le olykor magas felhőiből.

Mintha bizony nemzetünk annyira szellemnyomorékkká nyavalyásodott volna, hogy a valódi életben többé nem is lelhető szer enyhítésére: aoly nnyira a képzelődés világába ohajtá nem egy hivatlan boldogítója varászolni. — Éppen jókor, midőn mindeu talpalatnyi talaja kérdésbe vonatott!

Régi tapasztalat, hogy bajjal jár a baj, s mi megujultan láttuk, midőn bajunkat bajjal is próbáltuk orvosolni.

Csak már aztán a kárral vásárolt tanulság ne veszne megannyiszor kárba; hanem legalább apja botlásán okulna a magzat!

IX.

Tudni való, hogy bizony annyi bajt, mennyiben a megüszögösödött társadalmi élet sinlödik, nem származtathatni le egyes elkülönített okokból. — Minthogy azonban mindannak rendszerös fejtögetésébe bocsátkozni ezennel nem lehete szándokunk : az izekre szedő találgatás mellöztével és a szertegyökerező okok végső szálainak töröl hegyre nyomozgatása helyett csupán innét onnét rántunk elö nehány bajtenyésztő kinövést, melybe a csak fölületesen széttekintő figyelem is majd minden lépten nyomon kénytelen beleütközni.

Sok káros botlástól meg lehetne óvni a társadalmi életet csupán ezeknek lenyesése által is; csak elégségös erő foglalkoznék a fattyu hajtások botolgatásával.

Midön ama sok félszegséget, fonákságot, negélyt s ezerféle eltorzultságot, azt a sok mesterkélt nyomorúságot, „mondva csinált“ bajt stb. komolyan szemügyre veszszük : lehetlen egyebet gondolnunk, mint hogy mindezen jelenség legközelebbröl az emberlénynek önmagával való meghasonlottságából ered. Mintha a rendöltetésüknél fogva egy föcélra töreködni tartozó erök és tehetségek különbféle befolyások által megvesztögetve, természetös frigyöket megbontották volna s igy egymás közt is dulongva, főleg az ész uralma ellen lázongnának! S ugy látszik, sokban sikerül is azt lealázniok. Néhutt éppen annak szöges ellentéte — az érzék, másutt a képzelem bitorolja a gondolkodó értelem szerepét különbféle árnyéklatok szerint módosultan.

Mi volt légyen az, mi e tényező erők szükséges összhangzatát megháborodásnak inditá s azt mindinkább növeli: sokból álló dolog volna kihüvelyözni. — Az üdítési szándék legcélszerübben tesz, ha a sinlődőt a módjában álló szerekre s a töle függő okok elháritására figyelmezteti.

A nyers érzékiséghöz bajosabb levén eszmével férközni, talán a képzelemhöz irányoznók elöbb a gondolkodás engesztelő folyamodványát.

Az emberlény lelki világában a gondolkodáserő kétoldalú munkássága által tünik ki, mint öncselekvő tehetség. Ennélfogva az értelem és képzelem kettős szülötte s oly ikerfelek, hogy bár müködésük külön irányú, de meghasonlásuk fölöttébb kártékony.

Meg van tehát a képzelemnek a szellemi élet körében az ő jelentékony föladata. És ha annak kellöleg megfelel: értéke megböcsülhetetlen. — Hisz nélküle értelmi munkásságunk is azonnal fönakadna; mert az ismeretek gyüjtése lehetlenné válnék a képzelmi tehetségen alapuló emléközés hijával.

És mily sivár lenne a mindennapi élet a képzelem jótékony befolyása nélkül!

Szellemi életünk emelését, nemesbitését nagy részben a képzelő tehetség célszerü munkásságának köszönhetjük. — Ámde a képzelődésnek szertelenné fajulása nemcsak hogy az élet üdeségét nem eszközli, unalmait nem deriti, küzdelmeit nem enyhiti; hanem ellenben csak gyötrelmeit szaporitja, s mindennemü bajainak forrásait sokasitja. És a bol-

dogtalanság örvényébe mindig mélyebben sodorja a miatta önmagával nem biró elmét, a szerencsétlen meghasonlottságba esött lelket.

Megható példákat mutat föl e tekintetben a történelem egyesek ugy, mint nemzetek életéből.

Ha azon boldogtalanságokat, melyeknek már többször egész nemzetek, néptömegek vagy egyesek önbüneik miatt áldozataiul estek, komolyan vizsgáljuk: könnyen fölfedezhetjük azoknak okai között a képzelem szertelenségének káros befolyását.

Midőn elménk ahelyett, hogy értelmi képességével minden érzéki szemléletből, minden hallás látás utján nyert tapasztalatból életirányzó okulást meritene s annak megvalósitására fegyelmezné szivünk vágyait, csupán enyelgő játékot üz képzeleteivel, az eszméknek s fogalmaknak csupán érzelemkecsegtető változataiban gyönyörködik: csakhamar oda jut, hogy a valóságtól elpártolva szines buborékokkal hivalkodik, józan itélet helyett ábrándok után lelkendöz, s azok megvalósitására erőködvén, döreségeért pótolhatlan károkkal adózik.

Nézzük csak a szeszélyös divat szánandó nyomorúságait; nem a túlcsigázott képzelem kifolyásai-e azon izetlen ferdeségek, azon természetet gúnyoló fintorképek, melyekkel a magukon túltenni feszelgők oly elidegenitőleg kacérkodnak?

A nyavalyás képzelgés önteltséget, nagyravágyást, pöffeszkődést, buta gőgöt, követelést, irigységet, szeretetlenséget, kárörömet, egyenetlenkődést és a fékvesztött indulatoknak egész pokoli seregét szüli saját maga s mások vesztére.

És mégis gyakran a legtehetségösebb egyének, legadományozottabb nemzetek tévednek e veszélyös ösvényre.

Vizsgáljuk csak az élet jelenségeit és a történelem tanúságait biráló figyelettel: igazolva látandjuk azon állitást, mely szerint valamint a józan értelemmel, az ép itélettel mérsékölt képzelem földi életünk göröngyös utait bájoló virágokkal ékesíti, borús föllegeit oszlatja, fájdalmainkat enyhíti és a szellemi törekvéseknek s átalán a tökélyesbülésnek igen jelentéköny előmozditója: úgy ellenben annak korlátlan csapongása csak kilábolhatlan veszélyeket idéz elő.

Bőven tanúsítja az emberiség történelme, hogy éppen a legszellemdúsabb nemzetek vallották leginkább kárukat a mérséktelen képzelem utján.

Szeretnők, ha honosinknak gondolkodni képes része komolyan vizsgálgatná az érintett lélektani mozzanatokat, s azokat kellőleg fölismerné, söt szivére is venné: hogy minél meginditóbb példákból lássa, mily veszélyek zsákmányaivá lönek azok, kikben az egyensúlyt vesztött szellemi erők fonák tevékönysége a valódi rendöltetés ellen munkált?

Ott van a történelem dús tára, melyből, mint Schneller Gyula mondá, mindennemü tanulság meríthető; de melyből az is megtanulható, hogy az emberek belöle mindig igen keveset okulnak, söt alig valamit. — Miért? Mert gondolkodás helyett inkább képzelögnek.

X.

Ha a természeti elemek változatainak nem csekély befolyása van kedélyállapotunkra és ennélfogva egyszersmind szellemi módosulatunkra is: bizonyára a szellemi viszonyoknak még inkább hatást kell arra gyakorolniok. — Az átalán fogékonytalan közönyössége csak kivételös jelenség.

Ámde vajjon az üdvös vagy káros iránt nagyobb-e a fogékonyság a társadalmi életben: ezt, ugy hisszük, nem szükség vitatni. Apáink bölcselme mondja példabeszédeinkben: „A gomba mag nélkül is terem; tenyészik a rosz, ahol nem vetik is; holott noha sürüen vetik magvát az emberséges embernek, de vékonyan kel ki; ellenben úgy ragad a vétek, mint az enyv, s egy bün száz vétekbe taszít; mert sokszemü lánc a gonosz“ ste.

Vannak érzelmek s eszmék, melyek körutat járva, villámgyorsasággal hatják át a nemzetek kebleit, melyekben t. i. elég rokonszenvi alapot lelnek a közleködésre. Ily járványos gondolatoknak sokszorosan könnyitett utat eszközlöttek az emberi leleményesség ujabb diadalai, — melyek az idö és tér távolatait immár mindinkább megrövidítik.

Vajjon a megsokasult közlönyök, a gondolatoknak ama dús csatornái, melyek özönnel árasztják az elmeszüleményeket s csak úgy megszüretlenül ömlesztik szerte a társadalom valamennyi rétegeibe, föltétlenül emelik-e a társas élet jóllétét: talán még függö kérdésül tekinthető, legalább né-

mely föltételektől igen is függönek állítható. — Századok előtt feszögetve volt már ez eszme és a mult században különös bebizonyításokra adott alkalmat. Közmondásunk azt tartja: Sok irás, kevés igazság. — De szóljanak a tények; azaz hogy szólnak is már, csak az értelem meg ne süketüljön.

Nem kevés azok száma, kik alig győzik szóval dicsőítni az emberi elmének ama „vivmányait“, melyek, mint mondják, „óriási haladásnak“ veték meg alapjait. Az ilyenek bizonyára csak szándékos vakoskodásnak mondhatják a bárbonnét fuvalló eszméknek némileg meggátolását vagy csak megrostálgatva átbocsáttását; mert hisz a gondolatokat vámmentesség illeti. — Igaz, hogy a léghuzamnál kevésbbé ártalmas a szabad légömlés: de vegyük föl például, hogy ha akár a sarki szelek, akár a saharai orkánok közvetlenül jutnának hozzánk; mily hatással lennének testi szervezetünkre? Nem kell-e testünknek ép alkata mellett gyakorlat által is erősülnie arra, hogy hevet, havat elviselhessön?

Vajjon tehát a közvetlenebbül s meglepöbben érő eszmék irányában, miután végre is utjokat állni nem igen lehetségös, nem szükséges-e az óvatos előkészület, a megedződés és biztos tájékozottság?

Ime ez is egyik igen jelentéköny ok, miért kell ezentúl mindinkább tanulnunk, hogy a mindünnen kavargó eszmék szünetlen hullámzata zavarba ne ejtsen, öntudatunkban meg ne háborítson, söt ellenben igazi feladatunkra törekvésünkben erősítsen. Mert tudni való, hogy azon elönyök, melyek

az eszélyösnek nagy hasznára szolgálnak, az „eszét szögre akasztónak“ szintannyi kárát okozhatják. — Inkább mint valaha igazolva látjuk ma, miképp bizony csak a szemesnek áll a világ és vaknak legfölebb csak silány alamizsna jut ki.

Ha az ellenünk törekvök buzgón tanulnak, miképp vehessék legtöbb hasznunkat, s miképp ejtessék el velünk legsajátabb illetményeinket: bizonyára legfőbb érdekeink megóvása keményen reánk parancsol, hogy Isten adta értelmünket a nyomoruság bérébe ne adjuk. — Azé a világ, aki jól élheti, azé a menyország, aki elnyerheti. — Igy int öseink biztatása. Tehát ébren, résen, észen kell lennünk, nehogy mindig késő bánat nyissa szemeinket.

Balgatagság volna hánytorgatnunk, hogy ha apáink ennyi meg annyi tanulással is bőven beérték; tehát nekünk is elég abból ennyi vagy annyi. Ha mindjárt igaz volna is e mentség első része: ugyan mit használ a vaknak, hogy apja látott? Vajjon ha apáink még élesebben láttak és belátásukat még több üdvös tényben is igazolták volna; nem tapasztalhatnók-e annak nagyobb hasznát? Ki ne érezné zokon mulasztásaik káros eredményeit?

Különös dolog, hogy hibáink födözése végett oly örömest hivatkozunk jobbra-balra, őseinkre s más nemzetekre; de már a bűneink megfeddésére és fegyelmezésére ajánlkozó példákat sem távol, sem közelben nem igen szivesen látjuk.

Mondjuk-e, miért kell még főleg most sokkal

többet tanulnunk, mint kellett vala egykoron apáinknak? — Mert valóban igen sokból kitanultunk, mit ők természetszerüleg tudtak s önként érzéköltek. Ők tudták hagyományszerüleg s vallásos kegyeletüknél fogva gyakorlák is az önmérséklést, az érzéki vágyak korlátolását; tudták az igazi bölcseség alaptörvényeit, legalább azon korban, melyre hivatkoznunk dicsőségül szolgál; ők tudták az önfentartás és boldogítás józan elveit könyv nélkül is, mit ma már a könyvek nagy halmazából is oly bajosan tanul meg a sokaság megvesztögetött értelme. Egyes kimagasló bölcseink világító-tornyaink: de irányadásuk csak hüen követve vihet célhoz.

Bajaink nagy száma avval is szaporodik, hogy gyakran céltévesztött tanulmányainkkal növeljük s mintegy utánfáradva keressük kárunkat. Minélinkább fogyatkozik a természetszerü józanság: annál nagyobb erőködéssel igyekszik a tudomány annak pótlására. Igy a könyvek szaporodása bizony nagy részt az elcsenevészödést is tanúsítja; mert ellene küzdést hirdet, mig egyébként sok részben céltévesztve azt egyenesen előmozdítni is segít. Erre céloz népünk ime gúnyos szójárása: könyvek sokasága, fejháborítása. Hisz a kalmárirodalom betüözönében csakugyan gyöngyritkaság az igazán tökéletes eszme, holott ellenben tengernyi a félszeg okoskodás meg mindenféle balság.

Furcsa bukfencezése haladási menetünknek, hogy annyiszor fejre esik törekvésünk s annyi áldozataival nemünk gyakran inkább csak gyötrelmeit szaporítja! — Pedig úgy van, hogy bizony na-

gyobb részt az ellenség szeretet képében ámít, a veszedelem kedvesködés sziné alatt kacérkodik.

Főleg árt eszélytelen önszeretünk, mely elhitet, hogy a testi vágyaknak hizelgő ingerek, a pillanatnyi kába kedvtöltések lényegünk valódi s maradandó javát teszik, — holott mily halmaza a nyomorúságnak rejlik sokszor mindabban, mit vélt kényünkre, gyönyörünkre összeszerezni oly igen buzgólkodtunk! — Botor önzésünk széditi balra gyakran nemesebb célzatainkat is, midőn okulási szándokunkat hizelgő ábrándokba téveszti. Csak későn veszszük észre, hogy fonák izlésünk elmeháborító maszlaggal táplálkozott.

Szeretjük-e igazán önünket, szeretjük-e valóban feleinket? — A tények állása igen sokban hathatósan az ellenkezőt tanusítja. — Avvagy hát mi távolít folyton azon céloktól, melyek felé vágyaink lelkendöznek?

XI.

Társadalmi bajaink gyógyszerei.

Nagy számmal vannak, kik a társadalmi bajokat egyátalán kivülünk eső okokra hárítván, az azoknak tölünk függő gyógyszereire való figyelmeztetést is többnyire időnkivülinek mondogatják a jelen ingó viszonyok között. „Egy a szükség jelenben, — igy szólnak ők — s ez mindenekelött a haza közviszonyainak megállapítása, aztán a többi mint járulékos önkint következik, — csak valahogy az alkotmányos jogok kellő gyakorlatába juthas-

sunk“ stc. Ezek az ő szokott kifejezéseik, melyeket rég, nagyon régóta igen sürüen hallatnak. Hogy sokan mily értelemben veszik e szavaikat: a belató itélet jól tudja.

Bármily igaz is, miképp a zsibbasztó viszonyok a legjobb törekvéseknek is utját állják: de másrészt az oktalan gátak éppen javunkra szolgálókul is mutatkoztak. Miután mindennek megvan a maga nyitja: a gondos eszély száz ösvényt lelhet még a parányi családkörben is a közügy előmozditására. Csak a valódi lelkesültségben ne fogyatkozzék. Ámde azok a föltételös jóakaratuak nagyon emléköztetnek ama pórra, ki a patak lefolyását várta, hogy száraz lábbal kelhessön át rajta. — Nem egykönnyen határozható meg rögtön, vajjon az elmekorlátoltság vagy a szükkeblüség túlnyomóbb-e az úgy vélekedőkben. — Ha érvényes volna véleményök: úgy az iménti 12 évet nagyon mendöen kellett volna átbúsulnunk, — aminthogy tevék is azt akárhányan az olcsó hazafiság hősei; mig a belátóbb életrevalóság az alatt igen értékes tevékönységgel munkált csöndesen, de biztosan épitgetve minden talpalatnyi elfoglalható téren.

Ugy látszik egy-két évtized folyama alatt is elég könnyü volna az elejtött nemzetek sorsát feláidíthetlenné nyomoritni: ha az alkotmányos közjogok fogyatkoztával a társadalmi tért is feladni kellene. Volt reá elég példa, hogy a szemes ellenfél vérszemet kapva könnyü diadalai után, melyeket sokunk aléltsága növelt, a családi tüzhelyig szivárogtatá be hatalma gyökereit. — Végmenedékünkig

furakodott a meghasonlitó elem kötelességfeledő feleink elszédültsége miatt. Félthetővé lőn keblünk, nehogy kettős szívkamaránk is egymás ellen dulakodó érzelmek tanyájává váljék. — E szélső jelenség beköszöntgetése eléggé fölriaszthatá elszenderült önérzetünket, aminthogy keltött is céltudatos tájékozókat szép számmal.

Hála nemzetünk őrszellemeinek, hogy a reánk borult mostoha évek folytán a zsibbadás kórsága nagyobb mérvben nem vett rajtunk erőt! — Hogy azonban az egymást érő buzdítás nagyon is reánk fért: mutatja maig nem egy jelenség, mely így is még igen sokban ellenünk tanúskodik.

Sokunk kényelmes gondolkodása a kérdéses ügyek iránt olyforma, mint a könnyelmü tanoncé, ki a derült napon azért nem tanul, mert az a játékra nagyon alkalmas, borult időben pedig azért, mert az kedvetlenséget okoz. — Társas életünk számos igen főben járó feladatai ilyképp lőnek mellőzve verőfényösebb korszakunkban az úgynevezött „magasabb országos teendők“ miatt, elkomorult éveink folytán pedig a leszorultság miatt, holott nemcsak lehetött, hanem okvetlenül kellett volna a nemzeti élet amaz éltető gyökszálait jó és rosz napokban egyiránt kifáradhatlan hüséggel ápolni. Hisz tudni való, hogy a legparányibb családi körig ágaznak szét a társadalom gyökerei, és sokszor a bogárhátú sárkunyhó is növelhet a hazának hatalmas oszlopokat. Lám az emberiség Megváltójának születése fényt árasztott a jászol körött is; és a gondviselés nagy küldöttei egyátalán ritkán születtek bíborban.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

Tehát az ovó, mentő s buzdító szellemnek a társadalmi rétegek minden zúgát át kell hatnia s nemesítő sugalmát széltében munkáltatnia, hogy semmi jóravaló elem kárba ne veszszön.

S unja bár akárhány a folytonos zaklatást, — átalja bár nem egy túlérzékény a gyönge oldalok érintgetését: a gondolkodás komoly szellemeit nagy okok ösztönzik arra, hogy az életerők ápolására s kóranyagoktól való megmentésére váltig nógassák kiváltképp a nemzet hanyagabb tömegét. — Részünkről legalább fölöttébb értékösnek tartunk minden komoly felszólalást, mely igaz hazafi szivből fakadván, bölcs belátással s elfogulatlan határozottsággal terel a meggondolás biztos ösvényére. Áldjuk hazánk nemtőjét, hogy a tisztán látás hivatottjait folyton szaporítja közöttünk. — Soha nagyobb szükség nem volt az észhatalom feszült munkásságára, mint e kisértetes korszakban. — Mint látjuk különösen e válságos idők hathatósan riasztgatják föl a sejtelmes lelkeket a féltékeny örködésre, a nemzeti épség biztosítására, s hol az akár külső, akár belső sérelem következtében megcsorbult, célszerü gyógyítására.

Különbözők ugyan a módok, melyekkel a lelkes buzgalom a megmentést eszközölni sürög: de végre is kiderül, hogy főleg a lényegös szerekben nem lehet eltérés, legalább a tiszta szándék nem képes tagadni, miképp fajunk erkölcsi tisztulása, ősi jellemének fölélesztése, testi és lelki erőinek szaporítása egyike a legsarkalatosabb teendőknek, mik ez idő szerint kiválólag elengedhetlen kötelességeinkké lönek.

Ez okból sorakozik csekély erőnk is azokhoz, kik nem koldús alamizsnaként lesik a sors szeszélyétől vagy önérdekü segitöktöl a jövő áldásait: hanem igazán kiérdemelt s minemberségünk által böcsülettel s biztosan kivivandó illetékképp ohajtják a nemzeti jobblétet; és ennélfogva kiváltképp a tényezés nélkülözhetlen alapját egyengetik tán kevésbbé látszatos, de hü, de lankadatlan törekvéssel. — Már csak a sokaságon áll, hogy az igazi jóakarat és üdvös törekvés ildomos példaadóit félre ne értse.

Jobbról balról ébresztnek oh nemzet! — Javadra vagy károdra kelsz-e? — tetteid fogják tanúsítni.

Ha a jövőbe vetett föltétlen remények nem egy vérmesnek hevesebben dobogtatják szivét, magasabban szárnyaltatják elméjét: nem ellenködünk velök. Lehetnek fönnebbi észleleteik, élesebb látásuk: csakhogy bizony mi a keserü tanulmányok pályáján és a tapasztalatok sanyarú iskolájában azt a rendíthetlen meggyőződést szereztük, miszerint a legtevékönyebb munkásághoz is jobban illik e válságos időkben az eszélyes számítás, mint a túlmerész remény, melynek elbizakodása gyakran a biztosat is elejti. Bízd el magad, ha szégyent akarsz vallani; így int népünk példaszava. Épits „ködvágó“ tervekre, ha hiú munkában telik kedved. — Áldás a nemes munkát kiséri.

Mi egyedül a nemzet erényeit tekintjük jogos reményeinek helyes alapjaiul. — S midőn ezeket szigorúan, mint a gondolkodás törvényei igénylik,

latolgatjuk, biztatásaink természetösen kevésbbé vérmesek: de kevésbbé is ingatagok, kevésbbé tévesztök az események szeszélyös fordulatai között

XII.

Nagyon csalódnék, ki azt hinné, hogy a társadalom magasabb érdekei és a korszellem nagy mozgalmai iránti figyelmetlenség tartja alantabb gondolatainkat. Söt ellenben éppen az azokra komolyan figyelés, de egyszersmind állapotainkat a fejlödö egyetemös viszonyokhoz méregetö elmélködés is okozza: miért emlegetjük aggályos ovakodással nemzeti létünk sarkalatos föltételeit.

Hasonlólag észlelik ez állapotot, mint látjuk, mindazok, kiknél a higgadt itélet biztos frigyben munkál a honszeretet szüztiszta buzgalmával, s ennélfogva a beható értelem a valódi tények alapján számít. Igen tekintélyes gondolkodók nyomatékos mondatainak idézetével tarkíthatnók elmélködésünk szövegét: ha a túlterjedéstől nem tartanánk. Örömestebb utalunk a nemzeti szellem nagy tolmácsaira, kiket igazi irányzókúl kivánunk tisztöltetni.

Mi azt véljük, a kérdések kérdése került szönyegre a nemzeti mozgalmak megindultával.

Tudja minden elfogulatlan ez ügy kényes voltát, melynek megoldásában évszázadok fáradoznak kétes sikerrel, s mely úgy látszik több nemzedéken át huzódó vita tárgya lesz még. — „Régi gyepü, kigyó van alatta“, mondhatnók a nép szavával; de „felén túl van a veszedelmen, ki azt jó-

kor megsajdítja.“ Igy biztat a hagyományos példabeszéd.

Fogas feladattal fogós elme álljon szembe!

Valóban az európai nemzetiségek izzó parázsa elég szikrát hány föl : hogy akármily korom-sötétben is meglátszassék, mi rejlik alatta.

Hát ha még mélyebben fürkészszük a társadalmak belső szervezeteit és úgy egész az elemek vizsgálataig hatolunk : mennyi egyéb gyúanyagot lelünk a társadalmak bensőbb rétegeiben, melyek bizonyára, hacsak az okok nem módosulnak, okozmányaikban súlyosan készülnek nyilatkozni.

Nemcsak a jelenségek szemlélete és pedig elfogulatlan szemlélete szükséges a körülmények közti tájékozódásra : hanem a tények csiráinak észlelése is.

Az időjárást tudományosan kémlelő meteorologon sokszor kifogott már a természet egyszerű fia, ki légsúly- s hévmérő helyett csupán az állatvilág sejtelmeiből és a természeti tüneményeknek érzékelhető nyilatkozataiból vonta ki jóslatait. Avagy az érzékek romlatlan szervei némely vadaknál nem haladják-e túl sejtelmeikkel a félre okoskodó bölcsesködést?

Hadd füzögessék a bötük millióiból okoskodó publicisták s politikusok jóslataikat az erre-amarra nyilatkozó ohajokhoz képest : mi nagy nyomatékot helyezünk azon törekvésre, mely a jelenségek indokait fejtögetve, a jóravaló tevékönységnek igyekszik lendületet szerezni, és a bajok azon tömege

ellen sürög óvni, melyek eltávolítása nagy részben tőlünk függ.

Nem csekély része balviszonyainknak abban fészkel, hogy a sokaság elméje néhol igen is tova vagy éppen félre van irányozva helyzeti körünktől. S így sokban a természetös itéletnek azon dorgálata érheti, mely a csillagvizsgálás közben gödörbe esett tudóst megszólta, hogy mig elméje magasan szédölög, lába alá nem figyel; távoli világokat méreget és a földön egy hitvány göröngyben megbotlik. Nem különben feddésünkre szolgálhat a mese is, melyben az árnykép után kapó eb a valódi koncot ejti el. — Jól int erre nézve ama bölcs mondat: légy igazán az, ami vagy, aminek lenned kell. — Meredek s örvény közt olykor csak szük ut nyílik haladási ösvényül.

Sem a vakandok módjára földben turkálás, sem a röghöz tapadt s mindig alant kúszó állatiság nem oldja meg az emberi lét nemesebb feladatát, — de még az üres légben kalandozó ábránd sem, mely e mellett a talajon minduntalan orra bukik: hanem az érzéki eszes lények azon példányai fejtik meg az élet talányos kérdéseit, kik testi és lelki épségre tévén szert, erőiket célszerűen használva, mindennemű viszonyaiknak kellőleg megfelelnek.

Égiekkel járhat fönn a lélek, míg az alatt e földön sem téveszti lépteit.

De hát igazán magasultság-e az, mi a minden áron fölszínre erőködők képzelmét úgy fönhéjjáztatja? — Nem inkább hasonlít-e a vizbefulladók

törekvéseihöz soknak fölfelé sovárgása? Ki a hullámok alatt eszméletét veszté, a fenéken keresi a fölszínt. Igy visz valóban lefelé soknak képzelt feltörekvése.

Nagyot esés végett bizony nem okosság magasra kapaszkodni.

XIII.

Nemzeti életünk folyama sajátságos hullámzást tüntet elénk szellemi mozzanataiban.

Koronkint huzamos időn át ápolta fajunk tetemös része a keleti tespedés kényelmét. Olykor vérmes fölbuzdulás ragadta ki andalgásaiból. S ha hevesebb iramodásában irigyeinek gátvetése vagy fölös önérzetének balkövetkezménye megakasztá: néha oly tétlen közönyösségbe merült, hogy csak bajjal keltheté föl ismét egyes virasztóinak kinos esdeklése.

Nem oly régi dolog nemzetünknek utóbbi álomkóros állapota. Emlékezzünk csak a mult század első felére. Avvagy nem nyulik-e be szunynyadozása még e századba is?

És ha az ébrenlét alatt úgy, amint igazán kell, a nemzetnek azt a valódi öntudatát, azt az ildomos tájékozottságát értjük, mely önmivoltának, helyzetének, körülményeinek s mindennemü viszonyainak és ezekhöz képesti feladatszerü teendöinek világos belátását olyatén cselekvőséggel tanúsítja, miszerint sorsa javításának eszközlésére semmi alkalmas és kézügyébe eső módot el nem hanyagol: úgy minden habozás nélkül be kell vallanunk, hogy

bizony e tekintetben vajmi sok ébresztésre való erö szendereg még fajunk kebelében! Söt méltán kérdhetjük: vajjon a kellöhöz képest nem sokkal túlnyomóbb e még részint az értelmi, részint az érzelmi zsibbadtság? Legalább a mi egészen sajátságos és valóban rendkivüli eszélyt s buzgalmat igénylö helyzetünkhöz mérve, úgy látszik, még a legfelhivóbb szakmák körében sem látható annyi sürgelem, amennyi tehetékeinknek felényi részétöl is böven telnék.

Tudnunk kellene pedig, hogy ha a nemzettest minden legkisebb tagja a közcélra szentöli is tehetségeit: még akkor is elég eröfeszitésbe fog kerülni hazai viszonyainknak jó karba hozása s jogos ügyeinknek biztositása a törvényesség utján.

Tegye csak jobbját szivére mindaz, kit hevesebb honfi ohajtások nyugtalanitnak: vajjon akarati buzgalma eléggé megfelel-e hazaboldogitó vágyainak; vagy mérje csak a honszeretetröl való fogalmát a legjobbak által méltán becsült s elismert okosságú honfiakéhoz: s úgy hiszszük, nem egyet titkos pirulásra kénytelenít lelkismeretének elfogulatlan vizsgálata.

Megtanít arra a történelem, hogy mennyibe kerül az országok jólléte. Olcsón az osztó igazság nem adhatja nagy adományait. — Boldogság alapja: aránylagos erény; ezt pedig terhes fáradalom elözi meg, áldozatos küzdelem szüli.

A nehezebb álomból felocsúdás gyakran az elkésettség bánatos érzetét kelti föl; ez pedig a neki pözsdült becsvágyat néha mérvtelen versenyre

sarkalja. Így a türelmetlen haladásvágy lázheve olykor nem természetös ugrást áhít.

Fejletlenebb népek egyes fölbuzdultjaiban tapasztalható az ily szertelen roham. Büszkeségök átalja elmaradottságukat azoktól, kiket kedvezőbb sorsuk előnyre juttatott, vagy mérsékelt hevök megkimélt oly kifárasztó viadaloktól, melyek után mély álomba kellett volna sülyedniök.

Fejlöttebb nemzetek közé szorult népségek szintugy, mint a későn felsarjadt növények a beállott nyárhév hatása alatt kora érlelődésre erőködnek; de abban az idétlen érettségben aztán nincs köszönet.

Csak látszatát gyorsalkodik elsajátítni a kiskorúabb annak a fejlöttségnek, melyben a derekasan előrehaladottakat látja feltünni. Ámde csakhamar úgy jár, mint ki nem reá termett külmezt ölt, hogy többet mutasson, mint amennyi benne van; s annyiban célt ér ugyan, hogy a sokaság elött némileg föltetszővé lesz, — de valóban csak tekintélye rovására.

Természet törvénye, hogy az idomzatot valamely belső erő, mint lényegös sajátság, alakítsa a szerves lényekben. — Alak és lényeg öszhangzatlansága = elfajult meghasonlottság; álfejlöttség = fajvedlettség.

Igazi haladásunkra szolgált-e, hogy az úgynevezött mívelt nemzetektől a civilisatiónak csillogó külsőségeit minden fattyúkinövéseivel együtt oly mohón eltulajdonitani siettünk? — A külcsinosság majmolása, a fönnelgés áholása, a divat láza, a

fényüzés örültségei és a balvélemények s téveszmék ezer képtelenségei emelték-e társas életünk boldogságát? E kérdésre keserü gúnynyal felel társas életünknek tömérdek képtelensége, melyek egy Tackeray ecsetét igénylik. — Mint hódoltak az ábrándok hívei idegen bálványoknak, mily rabszolga lélekkel imádták az ál- és elmüveltségnek minden agyficamodását : haladásunknak megannyi sarcasmusai.

Oh ha józanodó értelmünk szigorúan felszámítja, mennyi idegen salakkal terhelték sokan közölünk ősi mivoltunkat, mennyi böcstelenség foltjával szeplősitették az elődeinktől öröklött tiszta jellemet : nincs elég bánatérzelmünk, s tán nincsenek elég könyüink, hogy méltán megsirassuk minlényegünktől való elpártolásunknak sajnos eredményeit!

Sok, igen sok okulni valónk van még, hogy eléggé kiábránduljunk azon tévedéseinkből, melyekbe a minmagunk iránt hütlen utánzásvágy besodort.

Legkülönösebb, hogy a nem igen szívelt fajokkal való érintközéseink folytán sokkal több tapadt reánk azoknak árnyfoltjaiból, mintsem méltányolható tulajdonaikból. — Török, tatár, s mindaz, kit akárhány közmondásunk leszól, könnyen reánk kenheté szenynyét. Bőven kimutatható napjainkig, melyik foltot kitől vettük át jellemünk illetlen tarkítására. — Önmagunkhoz térésünk követeli is e kérlelhetlen elemzést; nehogy a megrögzött beleszokás mindinkább nehezítse kiépülésünket.

Azért, hogy imént mintegy varázsbot-ütésre a frakkok pitykés dolmányokká ébredtek, a paletot-ok rögtön árpádokká alakultak ste.: vajjon már a divatszerüleg pöngetett nagy eszmék igazán megvalósultak-e kebleinkben? — Tisztelet az illetőknek; de a komoly gondolkodás az érzelmek rögtöni módosulásában nem helyezhet többet a méltányosnál. Tudjuk, hogy gyönge csirából növi ki magát a terepélyös tölgyfa; de idő kell hozzá!

Nemzeti alapú igaz miveltségre természetösen még a legösibb szabású öltöny sem jogosít. Arra hosszú s fáradalmas kitűréssel, ernyedetlen kitartással s nagy önmegtagadással járó törekvés emel, annál inkább, minél több akadálya van az ilyes saját lényegből kifejlődő miveltségnek.

Hisz látjuk, mennyi rovar környezi a legnemesebb gyümölcs virágait, hogy gyöngéd rügyeit azonnal elpusztítsa, hol az még csak első zsöngéit indul sarjasztani. — Innét a nemzeti élet fölvirágzásaért buzgókodó hazafiaknak ugyszólva remegő féltékenysége fajunk minden megóvható bimbajaért; mert a kevésből elejtött kicsiny veszteség is jelentéköny kárt idézhet elő.

Viszonyaink parancsolják, hogy igaz birtokainknak minden parányi morzsáját bölcs takarékossággal óvjuk.

XIV.

Kiválólag böcsös értékünk, hogy nemzeti jellemünk valódi példányai nem vesztek ki végleg; söt e tekintetben — ezer hála az égi gondviselés-

nek — sok más sanyargatott fajnál elönyösebb helyzetben volnánk még eddig. Mindegyik osztályban meglehetös számmal találkoznak eredeti jellegünknek valódi képviselői, a nemzeti erényeknek hü örzői s hagyományos érzületünknek hitelös letéteményesei.

Nem csekély vigasztalás a romlatlanabb multnak ezen élö emlékeit itt-ott szemlélhetnünk. De elégségös-e feladatunkhoz képest, hogy csak egyesekbe szorultan élengjen amaz éltető szellem, melynek az egész nemzetet kellene áthatnia? Avvagy nem nagy baj-e, hogy a nemzettestnek mindig kevesebb tagjába szoritkozik azon épség, melynek a fönmaradást kell biztosítnia; — ellenben a kóranyag mindinkább elhatalmasodik szervezetében, s vérromlása hol szélhüdéssel bénitja, hol majdnem kiirthatlan rákfenével emészti már?

Hiába titkolgatnók kórállapotainkat: kirí az belölünk sokképpen; habár önmagunkat is igyekszünk az egészség hiedelmével ámítni. Annál felötlöbb pedig betegségünk, minél inkább megszállta azon részt, mely gyarlóbb, semhogy cégül ne viselje oktalanságát.

Már évtizedek elött sok szó s irás történt a nép korcsosodásáról. Számítsuk föl lelkismeretösen, mennyit haladott az ez utóbbi romlasztó időkben? Mi legalább hatványozottnak látjuk az átkos mély elharapódzását.

A serdülö ifjuság erkölcsi átalakulását többek közt Ballagi Mór is szükségesnek látta már 1847-ben hatbatós szózattal sürgetni. Vessük össze a

„haza mostani reményeinek“ fegyelmi állapotát a multtal s a honnak igényeivel: és tán nem ok nélküli neszképp fog hangzani a szerte zsibongó panasz a nemzet sarjadéka ellen. — S ha már a bimbó férges: minő gyümölcsre számíthatunk?

Mostoha körülményeinkben elég a mentő ok; de tán még több a vád.

Hogy is ne jajduljon föl az érző kebel azon búsító tapasztalatra, miszerint a legfontosabb s legsürgetőbb munkára való erőknek fölszámíthatlan értékü mennyisége rútul vesz kárba, vagy éppen célellenes irányba fordul át?!

Az éber öntudatnak fájdalma annál marcangolóbb; mert látja, miképp így a nemzetnek ízenkint pusztulása fajtagadó fiaiban nagyánt fölülmulja a hasznos erőiben való gyarapodását. Azért kénytelen folyton élösebben felsikóltani, s hol kérőleg, hol feddőleg ellenözni az elnyomorító senyvedésnek széltében terjesztését.

Sokan könnyelmü vállvonogatással mosolyogják az érzékény keblűek efféle aggodalmait. Mások légből kapkodott okokkal vékonyítgatják az erkölcsi tágultság veszélyösségét. Átalán az olcsó bölcselem távulról sem akarja hinni, hogy oly komoly aggodalomra volna okunk holmi pajzán „rakoncátlanságok“ miatt, melyeket, amint mondani szokás, „csak a pezsgő vér heve“ okoz.

Vajha ne volna egyéb fogyatkozásunk a nagyon is lényegösekben, mint „az erőérzet ártalmatlan szilajságának olykori kipattanása“! Azonban a törvénykezési tárgyalások, az orvosi jegyzetek, a

kórházak rovatai, az anyakönyvi kivonatok, a népesség mozgalmának olyatén kimutatása, minőt p. dr. Tormay Károly gondos összeállítása nyomán birunk, sőt magok a keresködelmi könyvvitel rovatai is oly eszméltető adatokat tárnak elénk szellemi állapotaink birálatához, melyek hosszas okoskodásnál világosabban tanúsítják, hogy haladunk, haladunk ugyan, sőt rohanva is haladunk, de hová —? Bizony igen-igen sokban nem a valódi cél felé.

Ám lássák egyesek, kik annyira fejöket vesztik, hogy a sors ostorának erős suhogására sem igen ébrednek: de az eszmélni képesekhöz mindinkább férfias hangon s elfogulatlan erélylyel kell már a komoly gondolkodásnak beszólalnia, és a hol a vékony szó hatástalan, inkább a harsogó igazmondáshoz fogni, semhogy a végzetös sors dördüljön meg, a gondatlanok miatt még a jobbak fölé is vészt hárítva.

Számosan vannak, kik bár igen is magasra tűzik a zászlót, s holmi részlegös sikert látván, máris fönnen hirdetik a haladás pályáján elért fejlettségi polcunkat: de az elfogúlatlan nyiltságra mégis meghökkennek. — Ilyenek, kik szóval váltig „bálványozzák, imádják s oltározzák a hazát, a nemzetet és a nemzetnek jó s bal oldalait“, következetösen szeretetben nyerseségnek tartják az ily kórhadt elemek ostromlását. Am legyen hitök szerint. Mi a nyaldosva mardosó hizelgés ellenségeiül azt valljuk a nép szavával, hogy a jónak árt az, ki a roszuak kedvez.

A természet és józan ész törvényei nem szeghetők meg büntetlenül. Többnyire maguk a bűnök válnak büntető ostorrá. És a büntudat hasztalan igyekszik önmagát hiu ürügyekkel palástolgatni. — Miért fedezné tehát a belátó itélet vétekkel a gonoszt?

Sokat regélnek a pórmesék hazajáró lelkekről, éjféli kisértetekről. A félmivelt mosolyogja, gúnyolja a „balga hiedelmeket"; ámde a gondolkodó elmereng, érezvén, hogy a néphiedelemnek többnyire nagy valóság szolgál magvaul. Avvagy nem halljátok az ősök hazajáró lelkeinek kisértetes suttogásait: mint suhognak át éjjeli csöndben bús árnyaik ama telkeken, melyek veritékök árán szerezve bitang utódok által nemtelen dőzstanyává aljasíttattak? Mint zokognak az egykoron drága életet áldozott hősök bánatos szellemei ama téreken, melyek hajdan vérökkel áztatva, most, ki tudja, mily bálványnak hódoló elfajult unokákat táplálnak termékökkel!

Meglehet az elfásult kebel nem érzi, a tompult elme nem érti halk, titkos neszüket, s csak a rokonszenvnek nyilatkozik föl-föltámadó szellemük érthetőbben: de nem hallható-e megrendítő szavuk harsogása az időszakonkint fölujuló eszmék háborgásaiban, a föl-fölvillámló szenvedélyek viharszerű zúgásában? — Oh a sírok nem oly némák, mint a hogy azt az elállatiasúlt lények gondolják! Eszmék szenderegnek a hantok alatt, melyek az eszmélőnek elég érthetően nyilatkoznak.

XV.

Hogy a szellemi kapocs s az általi szorosabb összefüződése az emberi nemnek lényegös sajátsága: meglátszik elfojthatlan vonzalmából. — Lessing mondja: jobb habár még oly gonosz emberek körében élni, mint egyátalán minden emberi társaságból kizárva tengni. Hát a tökélyesebb lelkek közele mennyivel inkább igéző? — Még az elérzékiesült lelkűekben is jelenközik a hathatósabb szellemerők iránt némi titkos hódolat.

Ugyan miért kisérti meg az a hitevesztött álmüveltség a fensőbb erőkhez álutakon férközést? Miért folyamodik gyakran a vétkes babonasághoz, a lélekidézet, delejes álomlátás és a büvészet ámító eszközeihöz, hogy ismerete szük korlátain tágítson, hogy a tudás rejtelmes zárait, habár tolvajkulcscsal is, némileg fölszakgathassa? Lám a boldogitó hiten túladott „fölvilágosultság“, melyet a vak utánzás rabjai oly hévvel serényködnek követni, azokban a tetözött miveltségű világvárosokban immár odáig jutott, hogy kopogtatás által biztosan vél közleködhetni az elköltözöttek lelkeivel! — Oh miért nem igyekszik inkább rokonulni a legjobb szellemekkel, azoknak eszméit, erényeit hő kebellel fölkarolva s fölvirágoztatva! Ez természetösebb kapocs, mint az élettelen fából elöidézése legfölebb — saját agyrémeinek!

Magasztos viszonya van az ép léleknek nemcsak a legjobb szellemekkel, melyek valaha az emberiség diszeiül szolgáltak: de magával a lét

urával s minden szellemi élet kutfőjével. Ez a dicső szövetség mindenkor fentartható és valóban üdvöt hozó frigy. — Ebben s ennek alapján a legfensőbb akaratot megvalósítani igyeközött dicsőültekben leli az emberlény igazi erősbödését s megujhodását átalán, — különösen pedig az egyes fajok az ő romlatlan elődeik hü követése által birják faji épségöket, megszerzik elsatnyultságukból való felüdülésöket, vagyis célszerű átalakulásukat. Minthogy végre is bizonyos idomzatokban szervezi magát az érzéki világban munkáló szellem, s igy a külalakzat is sokképp a lényeghöz tartozó az idő- és térbeli létezés folyama alatt. És ez az alapja a nemzeti sajátosságnak.

Vannak nemzetek, melyek őseik évezredes hamvaiból bajos küzdelemmel kutatják föl a lételöket jogosító okmányokat.

Minket sokkal közelebbi s élöbb hagyományszálak kötnek elödeinkhöz, mint akár az uj hellént a régi görögökhez, akár az olaszt a hajdani rómaiakhoz, nem említve a már inkább csak képzelt törzsekhöz ragaszkodókat. Nyelvünk, magán- és közintézményeink átnyulnak habár sokszorosan megritkitó s mindenünnen rongáló századok viszontagságain majdnem napjainkig.

Ha igaz eltökélésünkhez szilárd igyekvésünk csatlakozik : nem oly sok kell, mint számos egyéb nemzetnél, hogy életerőiben megfogyatkozott törzsünknek egykori díszes lombjai ujra kiviruljanak, és a müvészet, tudomány s ujkor egyéb áldásos

fejleményeivel beoltva saját szinezetű, zamatú és valóban izletes gyümölcsöt teremjenek.

Mi szükség idegen törzsek kész gyümölcseit akgatni nemzetünk életfájára hazug ékességül? — Mi szükség az elmiveltség szennyes folyamából éppen a salak-vegyületet meritnünk ismeretszomjunk enyhítéseül, holott kristálytiszta forrásból üdülhet lelkünk?

Ugyan mit mondanátok azon botorról, ki csupán lomha kényelemből mellőzné a szüztiszta csermelyt, mert nem túlözönlő; és inkább a gyárak ártalmas szenynyével rútított vizű, mindennemü utcai szeméttel és trágyával szegélyzött partú folyamból — mint ez tova Ázsiában, ott a csinai birodalomban még néhutt látható — csupán azért kivánná szomját oltani, mert ott túláradó bőségből meritheti tele korsócskáját? — Pedig mily csekély e döreség azokhoz képest, kik példd. az erkölcsi alapú s különösen a nemzeti szellemü miveltség tisztább kútfőiből azért vonakodnak lelköket táplálni, mert a világirodalomnak termékei terjedelmileg — ha tartalmilag nem is — gazdagabb raktárakból kerülnek ki, s így némileg tán olcsóbb árúak, mindenesetre nagyobb forgalomban keringők, főleg pedig a divat által kapósabbak.

Mit törődik aztán avval a korcs izlés, hogy mi mindenféle kóranyag s méreg van abba vegyítve, a mi az ő ínyét csiklandja, vagy csábító szinével hizelög, sőt habár zamattalan, vagy ha még oly káros és kárhozatos is, — csakhogy divatos.

De elég ennyi gyöngéd célzásul arra, mint

szereti a sokaság legböcsösebb kincsét: szellemi értékét, saját lelkét.

Valamint fölélesztett ősi szabású öltönyeink igazolják nagy költőnk nemes haragját, melylyel a „nemzeti fényes bélyegnek rút idegennel fölcserélését“ méltán ostorozta: úgy elődeink erkölcseinek s komoly érzületének fölelevenítése is teljesen igazolni fogja, hogy szivben lélekben magyarnak lenni elégségös cím a böcsületnyerésre.

Történelmünknek s nemzeti hagyományainknak eléggé gazdag tárháza ama kútforrás, melynek tiszta folyamából kellöleg felüditö s edző erőt meríthet szellemünk.

Csak öseinknek fölélesztött szellemében lelhetjük mi valódi megujulásunkat, nemzeti megigazolásunkat. — Ez azon alap, melyen az egyetemös haladás java eredményeit befogadhatjuk. Ezen ép tőbe kell nekünk óvatosan beóltanunk az ujabb kor értékös fejleményeit olyképp, hogy megtisztult lényünk szerves összeforradás nyomán teremje meg egészséges gyümölcseit.

Megvallom, kimagyarázhatlan érzelem száll meg mindannyiszor, midőn álhazafiságtól duzzadozó kérködést hallok, vagy tetőtől talpig dús zsinórzattal terhelt nemzeti öltözetet látok olyanokon, kiknek néhány elejtött szavából is eléggé észrevehető, hogy a fölös sujtások egészen mást rejtenek, mint a mit fitogtatni erőködnek; miután a délceg dalia s divatos magyar delnő már gyakran alig érzi, mily ősök utóda, vagy ha mindjárt hivatkozik is

elődei dicsőségére; de lelkülete gyakran távolabb áll azok erényeitől, mint Makó Jerusálemtől.

Feszenghet a nagy leventék mezébe bujt divatarszlán festői alakjával, hetvenködhetik felületes vagy éppen fonák ismereteinek ragyogtatásával: de még oly ügyesen betanult szemfényvesztése is legfölebb csak hig velejü bámészokat vakíthat el. A komoly öntudatú üres, lelketlen bábnak, szines buboréknak nézi, mely minden hig elemben fenuszkál. — Még müvészeti tudományos képzettség sem igen pótolhatja azon hiányt, mely az embert mint embert s honpolgárt értékében csökkenti.

Igazán erkölcsi alapú hazafiuság a honpolgári kebelnek ama talizmánja, mely minden józan értelmet becsülésére indít.

A külmez pedig, mint jel, csak ugy bir értékkel, ha a tartalommal öszhangzó.

Nemzeti viseletünknek lényegös kelléke-e, hogy szertelen fényüzéssel párosuljon, hogy kiáltó szinekkel legyen ékitve? — Nem lehet-e az ünnepélyes szerényebb idomzatban is? Avagy a körülmények nem igénylik-e egyszerübb módját? — Ugy látjuk a mivelt izlés mindenben előnyösíti az egyszerüséget. Nagy ohajtásaink valósításához is csak a férfias érzület emelhet.

Mindezt éppen nem fölösleges ez időkhöz képest emlegetni.

Vannak kézzelfogható igazságok, melyeknek folytonos ismétlésével s értelmezgetésével még sem lehet fölhagyni.

Avvagy renyhébb legyen-e az igazság érzete a csábítás szelleménél?

XVI.

Nagy ideje minél kellőbben kibontakoznunk azon elfogultságból, mely szerfölött nyomatékos súlyt helyez a lényegtelen külsőségre. Ugyanis ezt tudva, nem egy sehonnai érzelmü érvényesíti magát a sokaság szemében több értéküvé, mint az igaz érdemekben gazdag szerénység. — De másrészt lényeges érdekek igazolják azon külsőséget, mely a kebel jóravaló tartalmának illőleg megfelel.

Faji sajátosságunknak, mint említők, mély erkölcsi alapja van, s ennek őszinte, ildomos nyilatkozása jogos is, kellő is az elvitathatlan törvényesség körében.

Figyeljünk az idők jeleire; mert elég szózatosan intnek a minmagunk iránti kötelességeknek fölkarolására, ősi hagyományaink-, söt ép szokásainkhoz való hüségre is.

Ha jól emlékszünk, Sibthorp volt azon bátor angol vitéz, ki oly makacsul ellenzötte a kristálypalota épitése végetti kivágatását azon ott diszlő magas fáknak, hogy, mint mondják, ennek erélyes tiltakozása miatt lön a kristálypalota azok fölé épitve.

Nemzetiségünk ősi fája is, ugy hiszszük, megférhet az igazi cultura kristálypalotájában, virulhat az átalános ipar és müvészet nagy versenye dacára. Avagy kárba ejtsük e tősgyökeres évezre-

des tölgyet gyönge alkotású melegházi virágokért cserében?

Korunkban az egymást érő lelemények mindinkább alkalmas módokul szolgálnak az emberi nem központosítására: de egyszersmind a fajok összevegyítésére is. Evvel szemközt tiltakozólag támad föl az önérzet hathatósabb nyilatkozata még a kisebb nemzetekben is, mely immár többé-kevésbbé erélyes óvást tesz a különböző faji jellemeknek öszszezavarása ellen. Látszik, hogy amit hajdan a sajátos fejlemü ösztön éghajlati s egyéb viszonyoknál fogva támadott elkülönítés utján tartott fenn, azt a fölébredt szellemi öntudat továbbra is fenn akarja tartatni; — hogy legyen ugyan egység a sokaságban: de a sokféleség változatossága tegye kellemesen öszhangzóvá, nem pedig ellenkezőleg a szinetlen egyformaság untatóvá az egységet.

Ebben sarkallik az egyetemös (solidaris) alapú nemzeti fejlemek érvényössége, mely által az emberi ismeret határai oly igen kitágulnak.

Egyébként is az tünteti ki a teremtés szép harmoniáját, hogy az alakzatok végtelen sokaságán az egység mérhetlen láncolata huzódik át egész az okfőig. És a tapasztalati adatokon épülő tudomány alkalmas lépcsözetekül használja a szemlélhető idomzatokat, melyekben megannyi eszme lappang az ő folytonos elmélködésére, tökéletesbülésére.

Már ha úgy az a mindent egyszinüvé erőltető törekvés célját érhetné is, minthogy a gondviselés bölcseségét gáncsolgatni merészlő bölcseskedők szeretnék, vajjon örvendhetne-e balga müvének iga-

zán vagy sokáig? Nem unná-e meg azon rövid idő alatt is, mig az összezagyvált elemek színtelen egyöntetüségöket megállanák?

Azonban ők lássák, kiket az is búsítni látszik, hogy a szerecsen stb. nem szappanozható fehérré, és a prokrusztesi mütét egyátalán nem akar sikerülni; mert a legfőbb ész másképp szabta ki teremtményeinek minőségét.

Halál az, mi azt a természeti alakzatok különféleségét szétoszlatja, s miután előbb alig megkülönböztethető vázokká fogyaszt, végre láthatlan elemekké párologtat szét: ellenben az élet saját alkotású idomzatokban fejteközik ki.

A váltakozó évszakok hüen ábrázolják elénk a természeti erők munkásságát. Mily különbség a dermesztő tél és feltámasztó kikelet közt, melyek, mint a szerves lényekben az álom és ébrenlét, az életeröknek majd befelé, majd kifelé fordult működését tüntetik elő hathatósabban.

Hol az éltető nap a termő földre melegitőleg hat, azonnal megannyi alakban nyilatkoznak a benn rejlő magvak: hogy tulajdon szinök, illatuk s zamatuk kellemes változatosságával hirdessék ujra az alkotó bölcseségét. S ez igy van az emberi nem fajai közt is.

Tanúságot tesznek arról a történelmi korszakok, a nemzetek átalakulásai vagy megujhodásai a többé vagy kevésbbé kedvező viszonyok szerint.

De a tenyésztő elemek a verőfényes tavasz nekizöldültével tömérdek ellenséges erőt hínak elő a bilincseiből feloldott földnek kebeléből. Élettáp-

láló és életölő növény sűrüen vegyülve tolakodik ki. Majd a pusztító rovarok miriadjai támadnak föl dermedtségükből. — Csak a munkás ipar fáradhatlan kezei eszközölhetik az emberi élet föntartására s gyönyörködtetésére alkalmassá a termő földet. A szorgalmas kertész ültet és ólt, de sokat irtani is kénytelen. Nyesegetés, gyomlálás, idomítás nagy feladata.

Hogy a társadalmi életnek számos fattyúkinösei s erkölcsi ferdeségei dudva- és vadócnál kártékonyabb pusztítást okoznak: minden ép itélet által elismert igazság.

XVII.

Régi tapasztalat, miszerint a szabadság első hajnalsugarainak kilövellésére azonnal siet a vészmag fejlődni. S hacsak komoly erkölcsi érzület nem szegi utját: fölös erővel bitorkodik a valódi szabadság rovására. Különbféle tényező erők egyesült munkássága eszköli ugyan a lélekemelő öszhangot: azonban csak igen aránylagos ellenhang fér meg abban. A szabadság törvényei erkölcsi szigort s öntudatos kötelességérzetet igényelnek alapúl.

Miután a gondviselés intézményeiben egyátalán mindenütt, különösen az erkölcsi világot illetőkben, cél- és okszerűség nyilvánlik: azokat az emberi értelemnek tettleg tisztelni s feladatához képest valósítni kötelessége, legközelebb pedig mindenki önmagában tartozik valósítani a legfensőbb-

nek akaratát, buzgón teljesítve azt, amire hivatása van.

Ha valamely nemzet minden egyes tagja igazán át volna hatva rendöltetésének benső érzetétől: ott az egésznek nem lenne nehéz szerencsésen megoldania küldetése feladatát. Ez volna az állami tökélynek eszménye.

Tehát a nemzeti fejlődésnek főő feladata, hogy polgárzatának minden rétegzetét minél mélyebben áthassa a polgári kötelességek benső érzete. Hisz a jogokban részesülhetésnek föltétele ez.

Nagy tökéletlenség jele azonban, hogy igen is számosak, kik minden képzelhető előnyökre áhitkoznak és szertelen önzéssel követelik a közjavakban részesülést, míg ellenben a legsarkalatosabb kötelességek teljesítését mellőzik.

Ily állapot tagadhatlanul nagyon alant marasztó. És aki képes ennek bármily szalmakópjával védelmezésére kelni: az a valódi szabadságnak s a társadalmi jóléteknek nem igen buzgó barátjaul tekinthető.

A társadalmi boldogságnak „szabott ára“ van, s ez — az erkölcsi szilárdság. Mintha egykedvü közönynyel mondaná a sors: tetszik, nem tetszik; ennél alább nem alkuszunk. Ha ily áron nem kell, keresd oh nemzet vesztödet, annak utja módja könnyebb is, olcsóbb is.

De mi irányozzuk az erény meredek s rögös utja felé lábainkat. Az csak az igazi haladás.

Bármily szerveül szolgáljon az egyén a nemzettestnek, — mert szemefénye mindegyik nem le-

het, ki kéz, ki láb szerepével van megbízva — csak igaz hűséggel teljesítse rendöltetését: az öszhangzó törekvés dicsőíti a társadalmi életet, nagygyá emeli a nemzetet. Sok kevésből lesz végre a sok. A számtalan parányi erő hatalommá tömörül, melynek igaz célra törekvését végre méltó diadal koszorúzza.

Nem lehet azonban felednünk, hogy mindez nem oly mondva téve gyorsasággal varázsolható elő. Ahoz a bensőleg összefűző egyességhöz elégséges szellemi fejlöttség szükséges, mely forrasztó erővel birjon, — és pedig annál hathatósabbak, minél több a meghasonlást okozó ellenhatás.

Tudni való pedig, miképp minden erkölcsi feslöttség megannyi eleme a társadalmi tágulásnak s bomlásnak. — Azért kénytelen az eszélyes országász és a szellem minden igaz sáfára minden szellemi kórság ellen váltig harcolni, söt a vészes elemeket amennyiben lehet már gyönge csiráikban meggátolni.

Innét van, hogy minden értelmes államférfi különös figyelmet fordít a sarjadék növeltetésére.

Vajha a hazafiság minden híve méltányolná a lélekképzés nagyfontosságú művét!

Vajha nemcsak a közoktatás, hanem a családi nevelés is oly irányúvá fejlesztetnék, hogy a társadalmi magasztos célnak valóban megfelelne, s eleje vétetnék ama ragálynak, mely a polgárzatot mindinkább alásülyeszti! — Hiúság, önzés, kacérság, mulatásvágy, játékkórság stc. első csirái azon vásári lelkűségnek s minden roszra vetemülésnek,

mi a társadalom rothatagságát annyira előremozdítja.

Amily szép s üdvös a nemzettagok egysége: oly nehezen eszközölhető az a rangfokozatok és a versengő önzés miatt. Oda is csak a szellemi mivelődés emelhet, hogy irigység s megvetés nélkül testvérileg megférjen s kölcsönös szeretettel működjék nagy és kicsiny, kiki saját hivatása és tehetsége szerint.

Kellő miveltség szövétnekénél látja be a honpolgár azon áldozatok s önmegtagadó nélkülözések s fáradalmak szükségét, melyeket a közügy előmozdítása derüben borúban folyton igényel.

Illő fölvilágositás nyomán érti meg az alsóbb rendü, miképp a fensőbb állás súlyosabb felelősséggel s terhesebb veszélyekkel van összekötve.

A bércek, melyek ormait annyiszor csapdossák a villámok, — elfogják a föllegeket, hogy kiszürvén nedveiket, üde források- s patakokként ömleszszék azokat a völgyekbe és a szomjas síkság termékönyitésére.

Hogy volna okosság a rangirigylésben? A valódi nagyságot belérték adja, ezenkivül pedig a díszruhát felölthetni ugyan akármily lomha hústömegre; de szellemi fölkentség még azért avval nem jár. Ellenben a nemes jellem fölragyog a pórkunyhóból is.

Vetélyködés nem árt a jó törekvésben, csak a hivalkodó mérközéstől s önző követeléstől legyen ment.

XVIII.

Az igaz miveltség természeténél fogva sem türi a hiú tündérködést, mint méltósága alatti báboskodást: különösen pedig ovakodik a józan elme kiskoruak elméjét avval is kábitani, s káros versenyzésre ingerelni. — „Tartózkodjatok a tudatlanok irigységét vagy tehetségen túl erőködő utánozásvágyát kába fényüzéssel s embert alacsonyitó hivalkodással fölingerelni, vagy bármi szertelenséggel botránkoztatni: mert bizony-bizony megkeserülitek az oktalan játékot avval, aki nem igen veszi föl a követ enyelgésből.“ — Ennyit a kezdetleges okosságú szittya bölcselem is belátott már régmúlt időkben.

Lesznek-e ismét elég számmal, kik jókor észrevegyék, miképp a fönnelgő kitünésvágy, az elmesterkélt életmód, s válogatott élvek mohó hajhászata által számosan nemcsak egyéni és családi boldogságukat teszik tönkre, hanem a társadalmi közös életet mérgezik meg, oly indulatokat és szenvedélyeket szitogatván föl az alsóbb rétegekben, melyek a körülményekhöz képest szomorú következményeket idézhetnek elő.

Mintha a kenyérben szüköt látó napszámos, az a fáradalma bérén alig tengő pór nem is vetne kancsal szemeket olyanokra, kik pazar fényüzés s folytonos szórakozás mellett még az időtöltés oly nemében is gyönyörködnek, melyet néhány perc alatt a becsületös munkásság által hónapokon át is alig szerezhető pénzösszeget tékozolhatni el. Mintha

az éhező családok ily jelenségeket számba se vennének: oly nyugodtan üzi akárhány divatkóros lélek vétkes fecsérléseit.

Vannak bölcseskedők, kik a fü növését vélik hallani: de azon zsongást, mely az elfojtott kedélyek aknáiból itt-ott elég intöleg hangzik, nem hallják; szemesek, hogy az ázalagok fogait is meg tudják olvasni, s ott, hol nagy intésü eszmék szemlélhető képekben nyilatkoznak, saját szemöktől nem látnak.

A társadalom nem jelentéktelen veszélyeit alkotják azok, kik „az emberi méltóságra“ hivatkozással birtokegyenlőségről is álmadoznak s oly jogokat követölnek, aminőkkel járó kötelességek teljesitéséről fogalmuk sincs. — És az erkölcsi alapról leszédülő társadalmak körében az iparlovagság számtalan kiadású példányai nöttön növeködnek.

Elemezzük-e ezennel mélyebben a társadalmi bajokat, föltárogassuk-e azon fekélyeket, melyek a szervezetet hova tovább, mindig veszélyösebben támadják meg, lerángassuk-e a burkokat azon rothatag tagokról, melyeket a szétrongyolt ösi erkölcsök bajjal födnek be már, hogy — mint sokan követelik — kevésbbé fátyolozottan nyögjük ki azt, ami érzelmeinket nyomasztja? — Nem, mi ezt is sokalljuk. — Szivünk kétszerös sajgása közben ömlött ki keblünkből ennyi panasz. De végre is a tüz és viz közti menekülést szólással kisértük meg. Az értelmes olvasó nyomát lelheté a kinos erkölcsi kényszerüségnek néhutti habozásunkban.

Lesz, ki unalmas szószaporitásnak találta e

cikkek nagyobb részét. Annak talán megsughatnók, hogy egy kis bemélyedéssel talán azt is tapasztalhatná, miképp a szóhab alatt itt-ott alkalmasint némi eszme is örvénylik, s ha fontolgatja, valamicskével súlyosabbnak leli a benrejlő magvat a fölszinen lebegő tajtéknál.

De nem élvezetöst, söt gyakran kedvrontót is mondtunk. Bocsánat! éppen mulatni való idő van, tessék a zöldnek gyönyöreit élvezni, ott is zizeg, cirpel egy más élő, mi tán szinte azt hiszi, hogy mások mulatására van rendöltetve. — Hemzseg az irodalom is mindennemü madárdalt utánzó lantosoktól. Éppen az az egyik bajunk, hogy szerfölött elszaporodtak mulattatóink, széptevöink s ámítóink.

„Eh nem hoz ez a sok erkölcsösködés a konyhára semmit“, mondja ismét más. — Mi ugyan oly gyermeteg hitüek vagyunk, miképp azt tartjuk, hogy biz a konyhára is előnyösebben foly be a józan életü munkásság, mint oly hebehurgya élet-bölcseség, mely elöbb iszik a medve bőrére, vagy addig hajráz a vígságra ez elv szerint: ma hopp, holnap kopp: — mig csakugyan koplalás vet véget a dőzsölésnek.

Azonban mit is igazolgatnók magunkat mindenféle izlés elött? Ki eddig átbirkózott ösztövér tartalmú sorainkon: fogadja köszönetünket s hacsak egyetlen ép magvat lelt szavainkban, tenyészsze tovább, gyarapítván avval is szellemi terünket, — ellenben pedig tolmácsolja a teendöket üdvösebben.

Mi gyarló hiedelmünkben azt tartjuk, ha e

lényegös életkérdések iránt tisztában vagyunk: majd jobban megértjük a többit is a tudomány, müvészet, ipar, keresködelem bármely ágazatára vonatkozzék az. — Lelki szemeinknek kell elöbb fölnyílniok, hogy a testiekkel is láthassunk.

Kinek ennyi szó unalmas: értsen e rövidletböl, mely a nép közmondásaiban szintannyit mond: Magyar Pista ne légy tankó, ha eszeddel élhetsz. Atyafi, koma, sógor, szomszéd túltanulnak fejeden, s észre se veszed, hogy kibölcselnek bőrödböl, ha folyton azt követed, kinek csak kár furja meg fülét. — Tudván tehát, hogy ritka vetésnek vékony az aratása, s hogy bizony szóból tornyot vagy várat nem építhetni, habár nyele van is a szónak s néha nagy erő lakik benne, — mindezt meg akár hány más figyelemre méltó magvát az ősök böl cselmének tudván, igyeközzél, tanulva egyszersmind „a szomszéd haza üszögén“, szellemi értéködet oly dússá gyarapítni, hogy a kiérdemlett áldás tetézze boldogságodat.

Karcsanyéki G.

Szeged, julius 24-én 1861.

Holnap 43 éves a sírhalom, mely városunk legjelesb fiának porait fedi.

Illő, hogy a 78 éves pályán át nemesen küzdött bajnoknak emlékét néhány szóval fölemlitsük. Van mit elmélködnünk e tanulságos életpálya fölött!...

Szeged városának érzelmeire bármikor is csak jótékony hatású lehet; ha fiainak minél nagyobb száma igaz lelkesülést igyekszik meríteni egykori nagy szülöttének lángoló buzgalmából: de különösen ez időszak az, mely főleg arra utalja a sarjadék hevületét, hogy az oly tettdús és oly céltudatos munkásságot kellőleg megérteni, igazán méltányolni, és amennyiben lehet, követni is töreködjék.

Bizony bizony — mondhatjuk — ez időszak nem hasonlatlan az övéhöz!

Vajjon nem korszerü-e tehát öt az idejebeli terhes viszonyok közt lankadatlanul a valódi célra munkálót lelki szemeink elé állítanunk? hogy az ő példája által is erösödjünk az állhatatos kitürésben és szellemgyarapító tevékönységben.

Avvagy túlestünk-e már ama súlyos időkön, melyek létjogunk folytonos igazolását követelik?

Vannak a mostoha sorsnak is enyhe derületei, melyek a hiszékönységet merészebb reményekkel bájolgatják: de az ingatag alapú ohajokra csak gyönge lelkecskék támaszkodnak. Mig ellenben a jó ügy igaz hívei mindig a legbiztosabb talajon épitve munkálnak, a jelen szük körébe vonva a

multat, hogy annak gazdag gyümölcseivel megtermékönyitsék a sivár jelent.

Az ingyen remények ábrándosai drága éveket pazarolnak addig, míg az igazi alapon építő munkásság bölcsen megtakarított percek folyama alatt is elenyészhetlen kincseket gyüjt a jövendőség javára. Amennyi szánalomra méltó van az üres képzelgők szédelgéseiben, a sorsjátékosok kába gyönyöreiben: annyi az igazi öröm, valódi élv a biztos alapú munkásságban!

És mégis ez oly világos tényt még a bércnyi magas példák is csak igen kevéssé képesek elhitetni a könnyelmü sokasággal. — Mert az éber álom is kecsegtetőbb a valóságnál.

Erős lélek kell ahhoz, hogy az igaz való szemléletét megbirjuk. Azért a gyarlóság csalódást keres, hogy abban lelje élvét.

Nagy időknek nagy lelkekre van szükségök. És jaj a nemzetnek, melyet pulyaságban lelnek a megpróbáltatás napjai!

Hogy tudjuk, ki volt légyen a mi jó Dugonicsunk: korát kell ismernünk, de igazán, de teljesen ám! A szellemi fejlem mai eredményével szemben már is nem kevéssé alá ejtve látszik D. elméjének termékönysége: ha nem tekintjük öt saját viszonyainak keretében.

Elmondjuk-e, miben áll az ő igazi nagysága, melyet semmi idő sem vitathat el töle? — Ime egy-két vonásban:

Ő kellöleg fölismerte korát, belátta az idők viszonyait, s fölfogta a nemzeti

értelmiség nagy feladatát. Fölismerte a kor bajait és ahhoz képest föllelte az alkalmas gyógyszereket. Látta, hogy az elbárgyult nemzeti öntudat fölébresztésére, ha valami, az ős multak fölelevenitése, a nemzetnek irott és szóbeli hagyományai, a hajdani nagy nemzetek lélekemelő jelenetei képesek legüdítőbben hatni, a szertelen képzelődés veszélyeitől pedig a komoly értelmi munkásság képes legcélszerübben megóvni. Ez oknál fogva lőn hirdetője a nemzeti érzelmet és értelmet legalkalmasabban képező tanoknak. Dicsöitette a romlatlan hajdan erényeit, vitézségét, a honalkotó apák bölcseségét, sürgette a nemzedéknek józanodását.

Ő az értelem és képzelem külön körét nem tévesztötte össze. Be tudta járni képzelmével a multak romjait; föl tudta támasztani az ősök árnyait; meg tudta eleveníteni a nagy apák éltető példáit: s még sem ragadta őt elméjének e szerencsés adománya azon kalandos tévutakra, melyek korának nem egy jobb szellemét rántották a csalódás szomoru örvényébe.

Ő költő volt és józan számoló egyszersmind. Ritka szövetségét birta azon tulajdonoknak, melyek az életet kedvessé és közhasznúvá varázsolják. Öntudatos életének egész folyama üdvös munkásság és nemes célzatú derültség közt folyt le: de ugy, hogy mindegyikkel célszerüleg jótékony hatást gyakorolna.

*

Mint tudá a mulandó értéket: az időt mulhatlan eredményüvé érvényesítni, és az élet fáradalmait a közügy számára dúsan kamatoztatni: ép jellemének már csak ez egy vonása is mily tanulságos, mily követésre méltó!

Dugonicsunk érté azt a csekély számu választottak ritka tudományát: minden időben s minden körülmények közt a legkellőbb cselekvényekkel, minden kitelhető módon s változatlan hüséggel szolgálni a közügyet; sőt sokban a kor felfogásán túlemelködve, messzeható eszméknek is lendületet adni, a jó ügy érdekében minden félreértetés dacára ernyedetlenül munkálni, habár az illetékös hála helyett üldözés kisérje is.

Megható példáját tudjuk azon türelmének, melylyel a rövidlátású rajongók nemtelen bántalmazásait elviselni birta.

Granit-lobornál értékösebb emléke lenne városunk nagy fiának: ha az ő jeles lelki tulajdonait szellemi örökösei gyanánt kebleinkben éltetnők, levén megtörhetlenül szilárdak az igaz honszeretetben, kitartók az okszerü tevékönységben és nagylelkü türelemben, ildomosan haladók a nemzeti mivelődés pályáján.

Dugonicsunk szelleme legyen bátorítónk, hazánk nemtője erősítőnk, az égi Gondviselés célhoz vezetőnk a nemes törekvések nehéz ösvényén!

Karcsanyéki G.

(Külön lenyomat a „Szegedi Híradó“ ezévi 58-ik számából.)

Nyomatott Szegeden, Burger Zsigmondnál 1861.

József Attila Tudományegyetem Könyvtára SZEGED
A 102850
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYV-